

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Horník na Ostravsku za Protektorátu a během prvních let komunismu

The miner in Ostrava under Nazism and at the beginning of communism

Petr Stejskal

Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Francouzština a francouzská literatura se zaměřením na vzdělávání
Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Horník na Ostravsku za Protektorátu a během prvních let komunismu vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 7. 12. 2017

.....

Podpis

Chtěl bych zde poděkovat PhDr. Petru Kourovi, Ph.D., za trpělivost, cenné rady a připomínky, bez kterých by má bakalářská práce snad nikdy nevznikla a také za čas, který mi a mé práci věnoval. Dále také milým paním v archívu OKD, bez jejichž pomoci bych se jen těžko prodíral archivními metry. A také mojí rodině.

OBSAH

1	ANOTACE	6
2	KLÍČOVÁ SLOVA	6
3	ABSTRACT	6
4	KEY WORDS	6
5	POSTUP PŘI ŘEŠENÍ PRÁCE	7
6	ÚVOD	7
7	HORNÍK ZA PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA	11
7.1	HORNICTVÍ V LETECH 1938-40	14
7.1.1	PRODUKTIVITA PRÁCE	15
7.1.2	ZAJIŠTĚNÍ PRACOVNÍ SÍLY	15
7.1.3	MOTIVACE HORNÍKŮ	16
7.1.4	RESTRIKTIVNÍ NAŘÍZENÍ	17
7.1.5	NEMOCNOST HORNÍKŮ	17
7.2	HORNICTVÍ V LETECH 1941-43	18
7.2.1	ZAJIŠTĚNÍ PRACOVNÍ SÍLY	18
7.2.2	ABSENCE HORNÍKŮ	19
7.2.3	TRESTY PRO ABSENTUJÍCÍ HAVÍŘE	20
7.2.4	PRACOVNĚ VÝCHOVNÉ TÁBORY	20
7.2.5	MOTIVACE HAVÍŘŮ	21
7.2.6	VZNIK ODBOJOVÝCH BUNĚK	21
7.3	HORNICTVÍ V LETECH 1944-1945	22
7.3.1	NEDOSTATEK PRACOVNÍCH SIL	23
7.3.2	TECHNICKÉ A PERSONÁLNÍ PROBLÉMY	23
7.3.3	ROZKLADNÝ PROCES REVÍRNÍ EKONOMIKY	24
8	SHRNUTÍ	25
9	HORNÍK ZA KOMUNISMU	26
9.1	ABSENCE HORNÍKŮ	28
9.2	KONCEPCE OKD	29
9.3	MECHANIZACE OKD	29
9.4	MOTIVACE HORNÍKŮ	30
9.5	SOCIÁLNÍ ZMĚNA HAVÍŘSKÉ PROFESY	31
9.6	DŮRAZ NA KVANTITU	32

9.7	OVLÁDNUTÍ OKD ČLENY KSČ	35
9.8	PĚTILETKY.....	35
9.9	ROKY 1954 A 1955	37
9.9.1	DRUHÝ PĚTILETÝ PLÁN ROZVOJE NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ.....	38
9.10	BEZPEČNOST V DOLECH	39
9.11	HAVÁRIE NA DOLECH OSTRAVSKO-KARVINSKÉHO REVÍRU	40
9.11.1	DŮL DOUBRAVA 1949	40
9.11.2	DŮL MICHÁLKA	40
9.11.3	DŮL ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ.....	41
9.11.4	DŮL BARBORA	41
9.12	POLITICKÉ REPREZE JAKO ODEZVA NA DŮLNÍ NEŠTĚSTÍ	42
9.12.1	DŮL HLUBINA	42
9.12.2	DŮL DUKLA	42
10	ORGANIZACE A NORMOVÁNÍ MEZD V HORNICTVÍ.....	43
10.1	ČLENĚNÍ NORMALIZACE V HORNICTVÍ.....	43
11	ASPEKTY HORNICKÉHO ŽIVOTA.....	44
11.1	HORNICKÉ KOLONIE.....	44
11.2	ZÁŽITKY Z VÁLKY A OSVOBOZENÍ KOLONÍ.....	46
11.3	VOLNÝ ČAS HAVÍŘŮ	47
11.3.1	HOSPODY	47
11.3.2	SPORT	48
11.3.3	NÁBOŽENSTVÍ	49
11.4	POLITICKÁ SITUACE.....	49
11.5	PRESTIŽ ZAMĚTNÁNÍ	51
11.6	RYTMUS DNE	51
11.7	CELKOVÁ FINANČNÍ SITUACE HORNÍKŮ	52
12	ZÁVĚR.....	53
13	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
14	ODKAZY NA ROZHOVORY	57
15	OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA	58
16	TABULKY	60
17	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	62

1 Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na život, samotné povolání horníků a propagandu směřující na ně samotné za totalitních režimů, tedy nacistického a komunistického, ve 20. století na Ostravsku. Klade si za cíl vylíčit jejich zaměstnání, pracovní výhody a občanský život, který byl v obou zmíněných režimech ovlivněn společenskou i ekonomickou důležitostí hornického povolání. Bakalářská práce také popisuje propagandu povolání horníka v tisku, časopisech a dalších médiích, její úspěch a odpor vůči ní. Celá bakalářská práce je doprovázena obrázky a jiným propagačním materiálem, který pomáhá vysvětlit popisované jevy.

2 Klíčová slova

Hornictví, Ostrava, propaganda, totalita, komunismus, nacismus, společnost

3 Abstract

The bachelor thesis concentrates on the life and profession of miners, including the propaganda linked with it under the Nazi and communist totalitarian regimes in the 20th century in Ostrava and its vicinity. The goal of the thesis is to describe the mine workers' job, work benefits, and personal life, all of which were affected by social and economic importance of the mining industry under both the regimes. The thesis also describes how the profession was promoted in press, magazines and other media and the success and opposition to such propaganda. The thesis is supported by pictures and other propaganda material that helps explain the phenomena being described.

4 Key words

mining industry, Ostrava, totalitarianism, communism, Nazism, society

5 Postup při řešení práce

Ze seznamu dostupné doporučené literatury zjistit co nejvíce informací, díky kterým pochopím základy tématu, o kterém je bakalářská práce. Při návštěvě archívů získat další materiály, denní tisk, časopisy, plakáty a rozhlasové nahrávky, jejichž tématem je hornictví v Ostravě a blízkém okolí. Vést rozhovor s pamětníkem, který žil v havířské¹ čtvrti a pamatuje důlní práci.

6 Úvod

Má práce se jmenuje „Horník na Ostravsku za Protektorátu a během prvních let komunismu“. Narodil jsem se v Ostravě, ve městě, které je s hornictvím pravděpodobně natrvalo spjato. I když je těžba černého uhlí na ústupu, velice dlouho bude ovlivňovat prostředí i společnost zde žijící. Většina prací, která byla v poslední době vydána, se zaměřuje na ekologické důsledky, negativní dopady na ovzduší z průmyslu, pouze minimum autorů zmiňuje i pozitivní vlivy na region a obyvatele. Jako mnoho lidí, i já mám vazby na hornictví v rodině. Babička z matčiny strany prožila dětství na hornické kolonii Oderka, její otec i strýc byli horníci a také otec babičky z otcovy strany byl horníkem. V dětství jsem se zalíbeně poslouchal mnoho příběhů z jejich životů. Většinou to bylo o životě v bídě, o zranění při práci, o nemocech, ale také o radosti z minima a soudržnosti hornických rodin. Cílem mé bakalářské práce je popsat život horníků v mnou vytyčeném období, neboť je to pro mne a Ostravsko, v dnešní době dobíhání těžby, citlivé téma, kdy část společnosti na horníky i vlastní těžbu nahlíží negativně. Zároveň jsem již opravdu aktivní těžbu nezažil a kromě velmi obecných informací nemám o jejich životech větší znalosti.

Horník se stará o obsluhu důlních strojů a provádí hornické práce v hlubinné těžbě nerudných a rudných ložisek. Do činnosti je zahrnuta obsluha dobývacích, razicích a hloubicích strojů a odběr vzorků ovzduší (prachových směsí a degazačního plynu). Provádí trhací práce v dole, báňskou údržbu důlních děl, vrtání důlních vrtů a stavbu bezpečnostních objektů v dole.²

¹ V bakalářské práci jsou slova použita slova „horník“ a „havíř“ jako synonyma.

² Horník [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <https://www.prace.cz/poradna/encyklopedie-profesi/h/hornik/>

Protektorát Čechy a Morava (Protektorat Böhmen und Mähren) byl vyhlášen 16. března 1939, kdy Německo anektovalo území okleštěné Mnichovskou dohodou a zřídilo autonomní oblast. Jednalo se o vazalský státní útvar sjednocující okleštěné území Čech a Moravy pod okupační vládou nacistického Německa. Formálně měl autonomní postavení, které však de facto nebylo respektováno. Na tomto území se také nacházela většina z ostravské části uhelné pánve, o které pojednává tato bakalářská práce. Protektorát Čechy a Morava zaniká 5. 5. 1945 kapitulací Německa, přestože boje poté ještě několik dní pokračovaly^[pc1].

Komunistický režim v Československu je období, ve kterém vládla v Československé republice Komunistická strana Československa. Začíná únorovým převratem roku 1948 a trvá až do konce roku 1989. Československo v té době bylo pod přímým vlivem Svazu sovětských socialistických republiky (zkráceně SSSR), v roce 1968 bylo dokonce obsazeno vojsky Varšavské smlouvy. Ke zkoumání přesněji určeného období jsem zvolil počátek komunistické vlády a tedy dobu od roku 1948 přibližně do konce 50. let 20. století.

Horník byl pro oba totalitní režimy důležitý. Jeho těžká práce přinášela státu životně důležitou surovinu – uhlí. Toto nerostné bohatství na Ostravsku určilo v průběhu několika desítek let ráz krajiny, kulturu, ekonomiku regionu a myšlení lidí. Během Protektorátu Čechy a Morava, tedy pod nadvládou Německa, tak i v dobách fungování jako sovětský satelit, byla Ostrava a její okolí velmi důležitý článek těžkého průmyslu. Plnění plánů bylo natolik důležité, že zaměstnanci dolů získávali různé výhody v podobě větších přidělových lístků, větších platů, pobyty v lázních i další společensko-hospodářské a ekonomické výhody. Zároveň pracovali pod tlakem, spolu s vězni, v nebezpečném prostředí. Právě o životech těchto lidí během dvou totalitních režimů pojednává tato bakalářská práce, především pak o sociálním postavení horníků v Ostravsko-karvinském revíru (dále OKR) ve válečném období a během let po něm. OKR je oblastí, která prošla během 20. století celou řadou změn, jež výrazně ovlivnily její dnešní podobu.

Revír představoval až do konce osmdesátých let 20. století mohutný ekonomický komplex, který sehrával důležitou úlohu nejen v ostravské průmyslové oblasti, ale také v rámci celého československého hospodářství, které bylo vázáno na Radu vzájemné hospodářské pomoci (zkratkou RVHP). V současnosti, kdy se OKR

nachází v tzv. útlumovém programu, začíná být stále více zřetelné, že se etapa jeho dlouhodobé existence postupně uzavírá. Vytvoření hodnotící charakteristiky významu tohoto revíru v celé jeho historické epoše je a jistě bude pro historiky nelehkým úkolem. Je zřejmé, že nebude možné postihnout hornickou problematiku s jejími dílčími tématy v celé její šíři.

Z historických prací, vydaných v šedesátých letech, je třeba zdůraznit především ty, jejichž autorem je Jan Bílek. Autor se v nich podrobně věnuje bytové otázce, konkrétně problematice starých hornických kolonií v OKR, životy horníků atp. Od konce 70. let začíná zájem o studium sociální otázky horníků v minulosti postupně upadat.

Nejdůležitějším zdrojem informací byl při studiu života horníků OKR archivní materiál uložený v podnikovém archívu Ostravsko-karvinských dolů a v Archívu města Ostravy.

Z podnikového archívu OKD (do roku 1991 byl používán název Ostravsko-karvinské doly)³ byl vzhledem k charakteru informací velmi důležitý fond Ředitelská konference, který je rozdělen do několika dílčích částí podle druhu poskytovaných informací.

V Archívu města Ostravy je uložen dobový tisk. Ke studiu sociální problematiky byl využíván především týdeník Svazu horníků, komunistický týdeník Havíř.

Za velmi přínosné považuji rozhovory s pamětníky. Jejich postřehy, zajímavosti a veškeré informace byly velmi užitečnými^[pc2]. Během let 2016-2017 jsem hovořil s pamětníkem p. Koňarem, p. Gutovským a p. Černým. Jednalo se o několik schůzek, přičemž finální rozhovor jsem nahrával na diktafon. Nahrávky jsou k dispozici v odkazech ke stažení. Jednalo se o rozhovory individuální, kladené byly jak uzavřené, tak otevřené otázky.

Jedním z důvodů, proč jsem si vybral zvolené téma, byla skutečnost, že doposud neexistuje žádná práce či studie, která by podávala charakteristiku ostravsko-karvinského revíru ze sociálního hlediska s přihlédnutím k pracovní,

³ *Obchodní rejstřík* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, rev. 2010-06-14, [cit. 2017-09-14]. Kapitola IČ 00002593. Dostupné z: [https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-\\$firma](https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-$firma)

politické, mzdové a zdravotní problematice. Již existující studie se zabývají pouze vybranými aspekty a nelze si tak na jejich základě učinit ucelený názor.

V předkládané bakalářské práci je OKR popisován jako celek bez ohledu na vnitřní členění.

Práce je tematicky rozdělena na jednotlivé kapitoly^[pc3] - základní dva oddíly chronologicky tvoří život horníka za Protektorátu a jeho život během období komunismu. Podkapitoly poté tvoří jednotlivé aspekty hornického života v těchto obdobích, tedy finanční, politické, existenční, týkající se bydlení a podobně. Výjimku tvoří úvodní a závěrečná část, jejímž cílem je shrnutí zjištěných faktů a skutečností a vytvoření stručné a zároveň výstižné charakteristiky sociálních poměrů v ostravsko-karvinském revíru.

Ostravsko-karvinská uhelná pánev je součástí hornoslezské pánve, která z větší části leží na území sousedního Polska. Celá rozloha je přibližně 7000 čtverečních kilometrů, z toho však na Českou republiku připadá jen asi 1 500 čtverečních kilometrů. Jde o území v okolí Ostravy, Karviné, Českého Těšína, Frýdku-Místku, Frenštátu pod Radhoštěm a dalších, na kterém se nacházejí uhlonosné vrstvy karbonského stáří.⁴ Na našem území se ostravsko-karvinská uhelná pánev dále dělí na oblast:

- a) ostravsko-karvinskou - kde už těžba dlouhodobě probíhá a výrazně ovlivnila podobu krajiny i sociální prvky
- b) podbeskydskou - kde těžba neprobíhala.⁵

Jižní hranice české části pánve zatím není bezpečně ověřena, většina autorů soudí, že uhlonosné karbonské vrstvy pokračují do velkých hloubek a značných vzdáleností.⁶

V ostravsko-karvinské oblasti se rozlišuje ostravské a karvinské souvrství. Ostravské vzniklo v přímořském prostředí a pod vlivem časté vulkanické činnosti a vyznačuje se kvalitnějším uhlím ve slojích menší mocnosti.

⁴ *Ostravsko-karvinská uhelná pánev* [online]. [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <http://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/ostravsko-karvinska-uhelna-panev>

⁵ Příloha, mapa č. 1 Mapa ostravsko-karvinské uhelné pánve

⁶ *Ostravsko-karvinská uhelná pánev* [online]. [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: https://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/ostravsko-karvinska-uhelna-panev?evCal_year=2017&evCal_month=2

Naproti tomu mladší karvinské se tvořilo po definitivním ústupu moře. Vysoce kvalitní koksovateľné uhlí z tohoto revíru hrálo významný podíl už v hospodářství Rakouska-Uherska, ještě větší pak po vzniku samostatného Československa. Tehdy na ostravském uhlí závisel veškerý metalurgický průmysl a značná část energetiky. Mimořádný význam přikládala zdejšímu uhlí poválečná republika, kdy se během rozsáhlé industrializace zcela změnila podoba regionu ⁷[pc4]

Odlišnosti ostatně potvrzuje p. Gutovský slovy: „*Mezi ostravskou a karvinskou částí existoval jeden velký rozdíl. Sloje v ostravském revíru umožňovaly těžbu antracitu. Karvinské uhlí se používalo pouze na energetické pálení. V ostravských šachtách byla sloj často pouze 40 cm, zatímco v karvinských považovali šachty o velikosti 1,5 metru jako moc malé.*“⁸[pc5]

Během Protektorátu Čechy a Morava patřilo do OKR 37 samostatných závodů. Po druhé světové válce měl v roce 1945 znárodněný OKR [Stejskal 6][Petr Stej7]31 samostatných státních podniků. V padesátých letech došlo k velké rekonstrukci a koncentraci revíru se vznikem spojených velkodolů Čs. Armády (později ČSA), Vítězný Únor a 1. máj. V roce 1960 se nakonec ustálil počet samostatných dolů na počtu 21 s roční těžbou až 24 mil. tun.⁹

7 Horník za Protektorátu Čechy a Morava

V důsledku Mnichovské dohody z roku 1938 byl OKR rozdělen novým územním uspořádáním.

Hlučínsko bylo od října 1938 začleněno přímo do německé říše, zvané Altreich (tedy Stará říše).

Těšínská část byla v říjnu 1938 nejprve připojena k Polsku a po jeho obsazení v září 1939 se stala součástí německé provincie Horní Slezsko jako místní těšínská část s názvem Olsagebiet (neboli Zaolší).¹⁰ To ostatně potvrzuje rozhovor

⁷ Ostravsko-karvinská uhelná pánev [online]. 2012 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: <http://www.okd.cz/cs/tezime-uhli/ostravsko-karvinska-uhelna-panev>

⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím GUTOVSKÝM, 20. 7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

⁹ VOPASEK, Stanislav. Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku. Ostrava: Repronis, 2005. Ostravica. ISBN 80-732-9099-5, str. 24

¹⁰ ŽÁČEK, Rudolf. Zábor Těšínska v říjnu 1938 a problematika jeho evakuace. Časopis Slezského muzea 1988, roč. B 37, ISSN 1211-3131, str. 209-225

s pamětníkem p. Koňářem^[pc8]. Jeho rodinu v roce 1938 vystěhovali Poláci, protože bydleli v domě blízko Karviné, měště blízko momentálních hranic s Polskem. Německý úředník řekl jeho otci: „Podepiš papír, že jsi polské národnosti a zůstaň nebo nepodepiš a do 24 hodin opusť toto území. Můžeš si vzít to, co uveze jeden povoz“. Otec se rozhodl nepodepsat, a odjeli směrem k Valašskému Meziříčí, do Jesenice k příbuzným. Otec pak pracoval v Ostravě a domů se dostal většinou jednou za 3 týdny, kdy dovezl věci na vyprání.¹¹ Podobný osud potkal rodinu paní Jiřiny Pniakové z Těšínska, jejíž manžel musel narukovat do německé armády, a která vzpomíná: „*Tři roky byl v Africe a tři roky byl ve francouzském zajetí. Vrátil se, když už dcera chodila do školy. Když bojoval, tak jsem dostávala 130 marek měsíčně. Když padl do zajetí, nedostávala jsem už nic..... Bratr František na vojně padnul a bratr Josef, který byl ve Francii, se vrátil,*“ vzpomíná pamětnice Jiřina Pniaková¹² v knize Martina Jemelky *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*.

Zbývající část revíru, která zůstala součástí okleštěného Československa, byla v březnu 1939 po okupaci nacistickým Německem spravována v rámci Protektorátu Čechy a Morava. Přes rozdílné státoprávní rozdělení byl uhelný průmysl ostravsko-karvinského revíru zapojen do německého válečného hospodářství.

V období druhé světové války bylo řízení dolů ovlivněno řadou negativních zásahů. Mezi ně patřil především požadavek na stále zvyšování těžby pro válečné hospodářství, výměna vedoucích pracovníků důlních společností dosazenými německými odborníky, nucené nasazení vysokého počtu nekvalifikovaných dělníků z jiných odvětví a nedostatečný rozsah přípravné důlní činnosti potřebné pro získání požadovaných objemů těžby.

Prudký vzestup těžby, vynucený válečným hospodářstvím, byl doprovázen rabováním¹³ uhelných slojí a nebývalou intenzifikací práce.¹⁴^[pc9] Nicméně podle p. Gutovského se těžilo velice podobně i po porážce Německa.¹⁵

¹¹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16. 9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

¹² JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 314

¹³ Tzv. rabovací způsoby těžby znamenaly omezování přípravných prací, dobývání volných uhelných zásob, vybíraly se vydatnější, pravidelně uložené a bližší části slojí. Zanedbávala se bezpečnostní opatření a opravy.

¹⁴ VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005, s. 60. Ostravica. ISBN 80-7329-099-5, str. 29

¹⁵ Rozhovor s pamětníkem Jiřím Gutovským, 20.7. Ostrava, zaměstnancem OKD

V jednotlivých těžebních firmách byly vypracovány plány rozvoje stávajících nebo nově navrhovaných skupinových dolů bez ohledu na to, ve kterém ze tří rozdílných státních útvarů se nacházely. Podle nich byly mezi lety 1941 a 1945 vypracovávány investiční prelimináře. Plány rozvoje dolů zahrnovaly vyhodnocení dobytelných uhelných zásob a výhledové plány otvirkových děl a těžeb do roku 1950. Na tyto plány navázaly přestavby dolů téměř ve všech důlních společnostech. Avšak rychlý spád válečných událostí způsobil, že budování dolů a hloubení jam od počátku roku 1945 nepokračovalo a započatá výstavba byla dokončena až po válce.¹⁶

Jak již je uvedeno, pro úspěšné vedení války bylo bezpodmínečně nutné uhlí. Němečtí řídicí pracovníci věděli, že Ostravsko je jeden z mnoha klíčů, které jsou nezbytné pro vítězství. Na těžbu proto velmi dbali. Při svém nástupu do správy ředitelské konference se snažili Němci při úpravě pracovních a mzdových podmínek zachovat dosavadní vymoženosti, které byly smluvně domluvené již za Československé republiky.¹⁷

Zanedlouho potom se však dělníci násilně převedli do „Jednoty dělnictva“. Tato odborová organizace neměla reálné pravomoci, ale propagandisticky byly „rovnoměrně brány v potaz vrcholné organizace i řadoví zaměstnanci^[pc10]“.¹⁸

Německá správa ještě v roce 1944 zaručovala beztréstnost, pokud se horníci, kteří přestali chodit do zaměstnání, vrátí a budou opět pracovat. S blížící se frontou ale bylo stále těžší udržet pracovní morálku a bylo nutné povolát ozbrojené složky k dozoru nad pracovištěm, neb „nebyl důvod k neklidu“.¹⁹^[pc11] Zároveň ale 28. ledna 1945 Karl Hermann Frank (dále K.H. Frank), státní ministr pro Protektorát Čechy a Morava, varoval, že kdo se pokusí vyhnout plnění pracovních povinností, dopustí se „sabotáže jak na své vlasti, tak na zájmech Říše a bude tvrdě potrestán“.²⁰

Ostravský uhelný revír tedy měl pro okupanty zvláštní význam. I když se jeho síla podstatně zmenšila oddělením dolů karvinské oblasti, které se po Mnichovu

¹⁶ MATĚJ, Miloš - KLÁT, Jaroslav - KORBELÁŘOVÁ, Irena *Kulturní památky Ostravsko karvinského revíru*. Miloš Matěj, Jaroslav Klát, Irena Korbelářová. Ostrava : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2009. s. 223 , il. ISBN:978-80-85034-52-3, str. 26

¹⁷ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.32

¹⁸ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.35

¹⁹ Výzva báňského ředitelství z 24. ledna 1945

²⁰ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.39

dostaly dočasně pod polskou správu, a dvou petřkovických dolů, jež byly spolu s Hlučínskem připojeny k „Altreichu“, zůstala ekonomická váha ostravské uhelné oblasti značně vysoká.²¹

Například v roce 1941 se celkem vytěžilo 6 261 800 tun a v roce 1942 těžba dokonce narostla na 6 711 800 tun, zvýšila se tedy o 7,9 %.²²

V těchto letech pracovalo v dolech 12 200, respektive 13 956 horníků, došlo tedy k navýšení počtu horníků o 14,2%.

Pracovníci byli lákáni zejména příznivou vyhláškou o pracovních poměrech, přidavkovými lístky na potraviny a také značně vysokými mzdami. Výkazy nominálních mezd skutečně ukazovaly, že mzdy horníků v letech 1939-1940 byly nejvyšší.²³ Otázkou zůstává, co si mohl horník za vydělané peníze v rámci přidělového hospodářství pořídit. Do dolů byli zařazováni také dělníci z méně důležitých odvětví a živnostníci ze všech částí protektorátu. Nicméně ti nedosahovali požadované odborné úrovně, častokrát byli fyzicky nepřipraveni a bez zkušeností těžili polovinu toho, co zkušení kádroví havíři.

Podle historika Ondřeje Káni horníci z dolu tajně vyváželi dynamit, pašovali ho do hor k partyzánům a sami se snažili poškozovat nacisty nižším výkonem, vysokou úrazovostí, nemocností a přímým odpíráním práce.²⁴

7.1 Hornictví v letech 1938-40

Roku 1937 do Československa konečně přišla, po 6 letech ekonomického propadu, konjunktura, která byla ale způsobena zvýšeným množstvím válečných zakázek. To se dotklo také Ostravska, neboť klesla poptávka po uhlí, a tak horníci často chodili do práce pouze 3 nebo 4 dny v týdnu.²⁵

²¹ Příloha, mapa č.2 Rozdělení Ostravska za Protektorátu

²² Příloha, tabulka č. 1 Produktivita práce na dolech v OKR v letech 1938-1945

²³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564
ISBN 80-734-2016-3

²⁴ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.134

²⁵ Rozhovor s pamětníkem p. Ivem Černým, 2.9. 2017 Ostrava, zaměstnanec OKD

Rok 1938 znamená pro dosavadní vývojovou linii ostravsko-karvinského revíru zásadní změnu. Revír byl na základě mnichovské dohody rozdělen mezi tři státní celky (Polsko, Německo a Československo).

Ostravský kamenouhelný revír vznikl dočasným okleštěním karvinské a hlučínské části ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru v roce 1938. Stejnou podobu měl i za tzv. protektorátu. Skládal se ze 14 dolů (Ludvík, Michal, Trojice, Michael, Ignát, Odra, Louis, Hlubina, Terezie, Ida, František, Hubert, Zárubek a Jan Maria) a v roce 1937 produkoval 4 816 600 tun uhlí.

7.1.1 Produktivita práce

Roku 1940 se produkce oproti roku 1938 zvýšila o 44,2 %. Technické zařízení bylo v ostravském kamenouhelném revíru zastaralé, bylo pod evropským průměrem. Pro maximální produkci se nekutalo v méně výnosných slojích, popřípadě v hůře přístupných, což je ale podle horníků nutné k dlouhodobě udržitelnému rozvoji. Vyšší těžby se ale dosahovalo převážně extenzivními prostředky, tj. především odčerpáváním rezerv, prodlužováním pracovní doby a konečně zvyšováním stavu důlních dělníků. Pracovalo se 48 hodin týdně, zaváděly se nedělní směny. Naopak pracovní výkony postupně klesaly.²⁶

7.1.2 Zajištění pracovní síly

Najímání lidí nebyl ještě problém, protože přicházeli horníci, kteří opustili po polském záboru karvinské doly, a také demobilizovaní vojáci bez zaměstnání. Můžeme tedy říci, že potřebné množství nových horníků se získávalo bez nasazování úřední moci. Hlavní příčinu nižších pracovních výkonů můžeme hledat pravděpodobně v nových politických, hospodářských a sociálních faktorech. Během válečných let bylo v ostravsko-karvinském revíru nuceně nasazeno mnoho národností. Archívy vedou záznamy o sovětských vojácích, se kterými byl problém, protože většina neznala stroje a techniku správného rubání. Dále o Polácích, ale také o Italech, Francouzích, Slovácích a samozřejmě Česích. Celkově bylo v dolech OKR

²⁶ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.47

nuceně nasazeno přes 15 000 lidí.²⁷ Podle pamětníka p. Gutovského ovšem na dolech nepracovali Židé. Nuceně nasazení muži pracovali 12 hodin denně, zranění zajatci, invalidové atd. 10 hodin denně, muži starší 45 let 8 hodin denně^[pc12] a ženy 9 hodin za den.²⁸

7.1.3 Motivace horníků

Německým těžařům šlo hlavně o maximální využití kapacity dolů ve prospěch válečného hospodářství. Z toho důvodu využívali široký arzenál nástrojů na zvýšení produkce. Od peněžních odměn, přes různé ekonomické nástroje či sociální přilepšení, až po tvrdé tresty a exekuce gestapa. Intenzita i formy tohoto nátlaku byly závislé na růstu hospodářských a vojenských obtíží, proto útlak postupně sílil.

Důlní dělníci měli nárok na přídatkové potravinové lístky, ale ani tyto zvýšené dávky neodpovídaly podle lékařských posudků kalorické hodnotě potřebné k reprodukci pracovní síly.²⁹ Za důležitý faktor poklesu reálné těžby na jednotlivce považujeme také pokles reálné mzdy, výdělků horníků neodpovídaly rostoucí drahotě, a to ani přes nařízení říšského protektora, aby zaměstnavatelé platili za každou profáranou hodinu o 50 haléřů více.³⁰ Postupně byla aplikována taktika hmotné pobídkovosti. Při normálním výkonu si horník vydělal sotva na jídlo a nájem. Byl tedy postaven před volbu: buďto zvyšovat standardní pracovní výkony, nebo se pohybovat na hranici životního minima.³¹

Prémie se počítaly jak během Protektorátních let, tak během komunistické doby podobně. Bylo určeno, kolik je třeba vytěžit (měsíčně), a v případě těžby nad tuto hranici byla vyplacena prémie v poměrné výši k množství vytěženého uhlí nad limit.³²^[pc13]

²⁷ archiv II/2 ředitelská konference OKD

²⁸ Rozhovor s pamětníkem Jiřím Gutovským, 20.7. Ostrava, zaměstnancem OKD

²⁹ KRÁL, Václav. *Chtěli nás vyhubit: dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1961. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků), str. 198

³⁰ časopis „Zájmy horníků“ ze dne 14. února 1940

³¹ přednáška dr. Ing. Karla Grosse, *Zásady mzdové politiky*, 1967, VŠB Ostrava, SPAOKD

³² Archív OKD, Ředitelská konference

7.1.4 Restriktivní nařízení

Byly zakázány stávky, upraveny výpovědní lhůty³³, bylo zrušeno právo volit si své zástupce do závodních a revírních rad, právo vést mzdová jednání a uzavírat kolektivní smlouvy.

Dne 8. dubna 1939 vstoupili horníci šesti šachet do stávky. Údaje o této stávce prakticky neexistují, víme ale, že bylo zmeškáno 4 022 směn, přičemž ve stávkujících dolech bylo zaměstnáno 3 900 dělníků^[pc14]. Pravděpodobně šlo o stávku s politickým charakterem, nicméně archiválie byly s největší pravděpodobností zničeny nebo jsou nedohledatelné.³⁴ V komunistické literatuře se píše, že horníci během prvních týdnů Protektorátu uspořádali několik stávek, ale pro velké represálie a prakticky nulové výsledky byli nuceni od těchto zřetelných akcí upustit a přejít ke skrytému odporu.³⁵ K tomuto je nutno dodat, že podíl zameškaných směn stávkami činil v roce 1939 pouze 0,7 % z celkové absence^[pc15].³⁶

7.1.5 Nemocnost horníků

Nemocnost vzrostla v roce 1940 v porovnání s rokem 1938 o 6,4% a podíl omluvených a neomluvených směn se ve stejných letech zvýšil z 8,6% na 12,1%.³⁷^[pc16] Toto zvýšení připisují těmto faktorům:

- menší motivace - podle pamětníka p. Černého se říkalo „na Němce makat nebudem“³⁸
- přidělové lístky – již byly zavedené a nebyly pro těžce pracující dostatečné.
- částečná nezkušenost zaměstnanců dolů – nováčci a méně zkušení havíři mohli při náročné práci snadněji onemocnět

³³ „Výluky a stávky jsou zakázány“, Nazdar, Praha, 21. červen, 1939

³⁴ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s. 198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str. 136

³⁵ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)* Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s. 198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str. 138

³⁶ SPAOKD, kart. 11

³⁷ zápis o schůzi revírního představenstva OKD, 8.1. 1940

³⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Ivem Černým, 2.9. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

7.2 Hornictví v letech 1941-43

Rostoucí potřeba uhlí na jedné straně a zhoršující se stav obyvatelstva na straně druhé (fluktuační dělníků, motivace, odpor, menší odbornost) nutily těžaře, aby přizpůsobovali novým okolnostem technicko-ekonomické podmínky těžby. Stupňovali se tedy prvky extenzivní a rabovací těžby, stejně jako i nucené práce. Protože se kladl důraz pouze na objem vytěženého uhlí, téměř se opustilo dlouhodobé plánování těžby, bylo odsunuto za války na druhou kolej.³⁹

7.2.1 Zajištění pracovní síly

S narůstající potřebou nových dělníků se postupně snižovala průměrná věková hranice. Počet dělníků ve věku od 17 do 22 let se během let 1939 až 1941 zvýšil skoro 5x, přičemž horničtí nováčci podávali podstatně nižší výkony než starší kmenoví zaměstnanci.⁴⁰

Již zmíněné pracovní neděle se stávaly z výjimečných poměrně pravidelné. Během roku 1941 chodili dělníci těžít většinou jednu neděli v měsíci, v roce 1943 až 3x v měsíci.⁴¹

V tomto období se mění politické názory horníků. Hlavní důvody jsou dva: může za to příliv mladých lidí, často radikálního myšlení, kteří ještě neměli rodiny, a za druhé změna vývoje války. Mnoho z mladíků dostalo na výběr nastoupit na práce do Říše, anebo nástup na práci do ostravských uhelných dolů. Postupem času se tedy začaly objevovat sabotáže.

Celkově bylo ostravskému kamenouhelnému revíru přesunuto v letech 1941 až 1943 celkem 17 195 osob, což je přírůstek rovnající se z 81% počtu důlního osazenstva z roku 1940, leč faktický stav důlních dělníků se zvýšil v tomto období jen o 7 089 osob.⁴² Tento úbytek byl způsoben jednak odůvodněnými okolnostmi, například invalidita, odvod k wehrmachtu, povolený přechod na jiné pracoviště, a

³⁹ MYŠKA, Milan a Ctibor NEČAS. *Čtení o Ostravě*. Ostrava: Krajský výbor Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1964. Knihovna Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí.

⁴⁰ Massnahmen des Arbeitseinsatzes in M. O. Steinkohlenreviers, kart. 9

⁴¹ SPAOKD, archiv

⁴² archiv OKD, sešit najatých dělníků

jednak mimořádnými okolnostmi jako pobyt v pracovních-výchovných nebo koncentračních táborech, útky atd.

O mnohém také vypovídají úrazy, které se v ostravském kamenouhelném revíru staly v letech 1939 – 1942.⁴³ Na základě zvyšujících se nároků na práci v dolech, nezohledňování zdravotního stavu horníků, snižování jejich znalostí a zkušeností^[p17] se projevila jejich vyšší úrazovost, nemocnost a úmrtí na dolech.

7.2.2 Absence horníků

Mezi další formy rezistence lze řadit snižování pracovního tempa, odchody z hornictví do jiných oborů, předstíraná nemocnost, omluvené i neomluvené vynechávání směn atp. Například v dubnu roku 1940 opustilo doly 250 dělníků, kteří tvrdili, že odchází kvůli špatnému platovému ohodnocení.⁴⁴

Se stále napjatější situací na frontě se neomluvené absence postupně zvyšovaly. Ekonomickým základem absencí byla pro horníky nadbytečná pracovní doba, vzhledem k limitovaným přidělům vázaného hospodářství nedostali více potravinových lístků. Pamětník Koňar si vzpomíná, že na Vánoce, snad v roce 1942, dostal jeho otec horník čokoládu a pomeranče navíc, což tehdy byla vzácnost. Na to, že by byl v rodině hlad, si nepamatuje.⁴⁵ Malá část absencí byla pravděpodobně politicky motivovaná, ale o tom se pochopitelně záznamy nevedou. Starší horníci si riziko tvrdého hospodářského a administrativního trestu kvůli rodinám často nemohli dovolit.

Podle Úředního listu číslo 175 z 28. července 1941 bylo uzavření, tak i zrušení pracovního poměru v hornictví vázáno na souhlas příslušného orgánu a jednání proti nařízení se stávalo trestné.⁴⁶

Celková situace pro Německo byla vážná, vysokou těžbu uhlí Říše velmi potřebovala, a tak zkusil Pietschek, tehdejší ředitel OKD, poslat 26. 6. 1944 dopis

⁴³ Příloha, tabulka č. 2 *Přehled úrazů v letech 1939 – 1942*

⁴⁴ Ředitelská konference 10. května 1940 a zpráva Banské a hutní společnosti

⁴⁵ Rozhovor s pamětníkem, p. Václavem Koňarem, 16.9. 2017, zaměstnancem OKD

⁴⁶ SPAOKD, kart. 11

s prosbou o pomoc a pracovní síly do berlínského sídla Hitlerjugend. Odpověď se v archívu nenachází a je velmi pravděpodobné, že Hitlerjugend nereagovala.⁴⁷

7.2.3 Tresty pro absentující havíře

Od roku 1942 pak byly horníkům, kteří bezdůvodně promeškali směnu, odňaty přidělové potravinové lístky na celý týden, jakož i zvláštní přídatkové lístky (sardinky, ovoce, alkohol, cigarety apod.). Navíc byli provinění horníci pokutováni ve výši 50 korun. Po opakovaném meškání pak byli zaměstnanci postaveni před zvláštní soud, který jim uložil pokutu ve výši týdenního výdělku (nejčastěji 300 korun), nebo je odsoudil na 6 týdnů do pracovního výchovného tábora, německy Arbeitserziehungslager. V případě dalšího meškání byl pak trestaný označen za asociální živel a doporučen k převozu do koncentračního tábora.⁴⁸

V roce 1942 bylo proti absentérům v ostravském kamenouhelném revíru podáno celkem 5 168 udání, 807 udaných horníků bylo osvobozeno, 7 předáno gestapu, 831 převezeno do pracovního tábora, 2 449 trestáno podmíněčně, 17 policejními tresty a 173 zatčeno do soudní vazby, ze které bylo následně pro uvedení dostatečných důvodů propuštěno.⁴⁹

7.2.4 Pracovní výchovné tábory

První pracovní výchovný tábor u ostravského kamenouhelného revíru byl zřízen 21. dubna 1942 a do konce roku 1943 fungovaly již tábory tři.⁵⁰ Pobyt v nich byl vnímán jako vězení s odnětím práva svobodného pobytu, přičemž trestanci pracovali jako ostatní důlní dělníci, ovšem za nižší mzdu. Odměny byly okolo 40% normálního výdělku.⁵¹ Řada dalších nových předpisů byla namířena proti zvyšující se nemocnosti. Byli nasazeni dva zvláštní lékaři, kteří kontrolovali nemocné doma a rozhodovali o jejich pracovní schopnosti.⁵²

⁴⁷ dopis z 26. 6. 1944, Ředitelská konference II/2

⁴⁸ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.36

⁴⁹ Anordnung Nr. 13 zur Sicherung des Ordnung in den Betrieben, kart. 3

⁵⁰ Anordnung Nr. 13 zur Sicherung des Ordnung in den Betrieben, kart. 3

⁵¹ přepis Ředitelské konference z 6. května 1943

⁵² Zápis o pracovní morálce z Ředitelské konference, 14. září 1942

7.2.5 Motivace havířů

Okupanti se v letech 1941 snažili zlepšit pracovní morálku a eliminovat vzestup fluktuace a absence horníků opatřeními, která vyznávala taktiku biče a cukru.

Sociální, zdravotní a vyživovací výhody horníků sledovaly stejný cíl jako represivní opatření. Měly zabránit fluktuaci a absencím a zvýšit pracovní morálku.

Ženatí horníci tak získali v roce 1941 nárok na odlučné ve výši 10 korun za každý kalendářní den, pokud jejich bydliště bylo vzdálené více než 15 km od pracoviště.⁵³ Téhož roku získal revír od říšského protektora zdarma 13 900 párů pracovní obuvi. O rok později byl rodinám nasazených horníků přiznán nárok na zvláštní podporu, kterou poskytoval úřad práce.⁵⁴

Ve stejném roce byla mzda za nedělní a přesčasové směny osvobozena od daní, navíc horníci získávali jako odměnu za přesčasy cigarety, alkohol a ovoce⁵⁵.

Všechny tyto výhody byly pochopitelně vázané na plnění pracovních povinností. Zlepšila se také lékařská péče, byly zřízeny kuchyně společného stravování a nejlepší pracovníci byli vysíláni na výběrovou rekreaci⁵⁶ v rámci propagandistické akce s názvem Reinhard Heydrich.

Tyto výše vylíčené informace potvrzují fakt, že těžba uhlí měla pro válečný průmysl klíčový význam, a proto byli okupanti ochotni ji podporovat všemi prostředky. Zdokonalený systém umožňoval Němcům udržet těžbu i v těchto letech na poměrně vysoké úrovni.

7.2.6 Vznik odbojových buněk

Pokles pracovních výkonů se jim přesto nepodařilo zastavit, přestože rabování uhlí nabylo maximálních možných rozměrů. Znovu, po rozbití odporu během působení Heydricha a po atentátu na něm, přibližně od konce roku 1942, krystalizují v revíru buňky, které si kladou v odboji proti Němcům jasnější úkoly. Svědčí o tom

⁵³ SPAOKD, kart.11

⁵⁴ SPAOKD, kart.11

⁵⁵ SPAOKD, kart.11

⁵⁶ Niederschrift über die am 1. Dezember 1942 in M. O. stattgefundenen IV. Beratung des Ausschusses

útržkovité informace z podzimu 1942. V revíru bylo zatčeno gestapem 145 horníků. Zároveň je připsáno, že se horníci straní německé řeči a jí odpovídající nacistické ideologii[pc18].⁵⁷

Podstatná část odbojových organizací na Ostravsku byla levicového zaměření. Jedná se např. o Petiční výbor Věrní zůstaneme, jehož jádro tvořili členové reformistických stran a odborů. Mezi další levicově zaměřenou organizaci odboje patřila mládežnická organizace Národní hnutí pracující mládeže, která původně nezákonná nebyla. V době svého vzniku (podzim 1938) patřila mezi jednotnou organizaci sociálně demokratické a národně socialistické mládeže a komunistického Svazu mladých. Po okupaci přešla do ilegality. Ilegální krajskou organizaci Komunistické strany Československa (dále KSČ) tvořily tři základní oblasti, kterými byly Moravská Ostrava, Frýdek a Vsetín. Působení komunistů bylo znatelné v mnoha ostravských závodech a podnicích, postupem času vznikala v jednotlivých podnicích samostatná vedení, o organizované buňce na dolech nejsou ale zprávy.⁵⁸

Činnost proti státní moci rostla s blížící se frontou a porážkou Německa, ať už ve formě absentérství, malých sabotáží, přímou pomocí partyzánským skupinám působícím v Beskydech nebo dokonce členství v nich.⁵⁹

7.3 Hornictví v letech 1944-1945

Ve třetím a posledním námi sledovaném období okupace, tedy od počátku roku 1944 do května 1945[pc19], se technicko-ekonomické a společensko-politické podmínky těžby neustále zhoršují natolik, že se dá mluvit o kvalitativním zvratu. Vláda nad doly je pro těžaře stále těžší. Počátkem roku 1944 prohlásilo vedení německé branné moci nutnost zvýšit válečnou výrobu o 57%, jinak přestane být německá armáda vážným soupeřem Spojenců.⁶⁰ Tímto příkazem se zanedlouho začala řídit také protektorátní moc, požadavek byl ovšem nereálný.

⁵⁷ Archív OKD, ředitelská konference, kart. 10

⁵⁸ BORÁK, M. Odboj proti nacistickým okupantům na Ostravsku v letech 1939 - 1945. In JIŘÍK, K. (uspořádal) Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska. 16. Ostrava, 1991, s.30-54

⁵⁹ BORÁK, M. Odboj proti nacistickým okupantům na Ostravsku v letech 1939 - 1945. In JIŘÍK, K. (uspořádal) Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska. 16. Ostrava, 1991, s.30-54

⁶⁰ KRÁL, Václav. *Chtěli nás vyhubit: dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1961. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků), str. 316

7.3.1 Nedostatek pracovních sil

Předpokladem k možnému splnění těžby byl totiž dostatek pracovních sil. Ty byly ale počátkem roku 1944 již zcela vyčerpány. Do válečné výroby bylo možné zařadit ještě důchodce, invalidy a ženy z domácnosti, nikoliv však do hornictví.

Situaci ještě zhoršovala cílená absence zaměstnanců, jejich útky, schovávání, bojkotování a menšící se pracovní angažovanost. „Dělník, který byl lékařem uznán práce neschopným, jest povinen pracovní neschopnost okamžitě písemně, ústně, nebo prostřednictvím třetí osoby správě závodu ohlásiti a prokázati. V opačném případě musí počítati s přísnými tresty dle § 10 vládního nařízení čís. 13/1942. Dělníci, kteří nemoc jen předstírají, aby zmeškali směny, budou bezohledně potrestáni. Je samozřejmé, že dělník, který byl lékařem uznán práce schopným, je povinen nastoupit ihned na závodě.“⁶¹

S blížící se frontou se ale nedařilo Němcům udržet pracující v dolech. V roce 1945 tak Němci evidovali přes 600 uprchlých zaměstnanců, z toho 300 kvalifikovaných horníků, kteří se ukrývali ve vesnicích na úpatí Beskyd, nebo vstoupili do partyzánských oddílů. Za tyto zapracované dělníky neexistovala náhrada.⁶²

Navíc bylo nutné soustředit v dolech větší počet dělníků na přípravné a otvírkové práce, neboť účinky drancování dolů porubem byly již nyní znatelné.⁶³

7.3.2 Technické a personální problémy

V důsledku několikaletého přetěžování se začala projevovat velká poruchovost strojů. Z těchto důvodů bylo potřeba většího množství pracovníků technického vzdělání, jenže jich byl nedostatek podobně jako havířů. Ministerstvo hospodářství a práce nařídilo podle určitého klíče průmyslovým podnikům převést dolům mužské pracovní síly ve věku od 19 do 35 let.⁶⁴

⁶¹ Vermerk uber die Arbeitsmoral und Massnahmen zu ihren Hebung voin 22.9. 1944

⁶² SPAOKD, kart. 11

⁶³ SPAOKD, kart. 11

⁶⁴ Přepis Ředitelské konference v M. Ostravě z 2. listopadu 1944

Nakonec ale přišlo koncem roku do revíru pouze 2600 osob⁶⁵, převážně uprchlíků, kteří byli přivlečení zpět. To ale pro udržení těžby na úrovni minulých let vzhledem k nutnému nárůstu pracujících nestačilo.

Těžaři svolali poradu se zástupci odborových organizací a jednali s nimi – v takovém rozsahu poprvé – o příčinách poklesu pracovních výkonů v revíru. Během schůze se zjistilo, proč jsou horníci nespokojení. Odbory tvrdily, že horníci mají nedostatek tuků. Rovněž nemají dost odpočinku, když musí dvě až tři neděle měsíčně fárat a o zbývajících nedělích velmi často také pracovat na tzv. opravovacích směnách. Bylo také zdůrazněno, že pokles výkonů je způsoben velkým množstvím mladých nezkušených horníků. A konečně bylo poukázáno na to, že vlakové a autobusové spojení je nevyhovující, málo četné.⁶⁶ Je pravděpodobné, že postavení horníků bylo reálně o něco horší, než jak se o něm hovořilo.

Hned den poté, 19. dubna 1944, se konala porada u Oberlandrata, kde se řešilo, jak danou situaci řešit. Cesta ke zlepšení byla podle této schůze v lepším výběru pracovních sil, v trvalé kontrole ubikací a závodních stravoven, v lepším odstraňování závad a v přísnějším trestání uprchlíků a absentérů.⁶⁷ Byly také zvýšeny odměny za vynikající výkony v dole. Rovněž se začaly udělovat absentérům místo odnětí přídatkových lístků tresty dočasného odnětí svobody.

7.3.3 Rozkladný proces revírní ekonomiky

Těžba se během roku 1944 průběžně zhoršovala. V červenci byla měsíční těžba o 5,2 % nižší, než činil měsíční průměr předchozího roku, v září již o 28%.⁶⁸

V roce 1945 nabyl rozkladný proces revírní ekonomiky ještě větších rozměrů. V lednu klesá objem těžby o 22,5 %, v únoru již o 35 % a v měsících březnu a dubnu již s největší pravděpodobností nedosahuje ani poloviny předpokládané úrovně. Okupanti se snažili za každou cenu udržet produkci na požadované úrovni, protože

⁶⁵ KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství 1962, s.198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě, str.155

⁶⁶ Vermerk über die Besprechung am 18. April 1944 mit den Vertretern der NGdA über Fragen des Arbeitseinsatzes

⁶⁷ Vermerk über die am 19. April 1944 beim Oberlandrat in M. O. stattgefundenen Aussprache

⁶⁸ Ředitelská konference, 21.3.1945

ostravský kamenouhelný revír byl nyní pro Říši jeden z hlavních zdrojů koksovatelného uhlí.⁶⁹

21. ledna 1945 vyzval K. H. Frank pracující Ostravska, aby v pořádku a klidu chodili dále plnit své pracovní povinnosti.⁷⁰ Nedlouho poté, 10. února 1945 žádají báňské podniky horníky, aby stupňovali své úsilí a pomohli zdolat akutní uhelnou kalamitu.⁷¹

Stále více se projevoval nedostatek pracovních sil. Jen během ledna a února 1945 odpracovali horníci při kopání zákopů v blízkosti Ostravy 24 554 směn.⁷² Nicméně i přes snahu okupantů přimět horníky ještě v dubnu 1945 k dodržování disciplíny a k obrovskému pracovnímu úsilí, situace se již zvrátit nedala.

Třetí a poslední okupační období je vyplněno rychle se rozkládajícím stavem revírní ekonomiky.

8 Shrnutí

Ostravský kamenouhelný revír měl po záboru pro Němce obrovskou hospodářskou cenu. Průměrná roční těžba zde v letech 1938-1944 stoupla zhruba o 41%. Produkce stačila v roce 1942 k pokrytí zhruba 50% potřeby protektorátního hospodářství.⁷³ Byly napáchány škody na majetku i na životech a zdraví horníků. Bylo popraveno 150 horníků.⁷⁴

Horníci se bránili prostředky, které odpovídaly jejich postavení a možnostem. Tedy svévolnou fluktuací a absencí, ojediněle také ničením důlního zařízení. Nucená důlní práce se horníkům i všem ostatním, kteří byli do revíru nasazení, zprotivila a zošklivila.

⁶⁹ Záznamy o produkci uhlí v měsících března a dubna se nedochovaly, údaje jsou rekonstruovány na základě nepřímých zpráv, SPAOKD

⁷⁰ výzva KH. Franka: Všem pracujícím Ostravska

⁷¹ výzva KH. Franka: Všem pracujícím Ostravska

⁷² sdělení Ředitelské konference ostravskému úřadu práce ze 4. dubna 1945

⁷³ SPAOKD, kart. 11

⁷⁴ Seznamy umučených a vězněných za nacistické okupace, VAÚRO, kar. 812. Důlní pole v OKR v roce 1945

9 Horník za komunismu

Ve snaze o zajištění plynulé poválečné výroby byly na základě dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. zavedeny v důlních podnicích tzv. národní správy a dekretem prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. doly znárodněny.⁷⁵ V roce 1946 pak dochází k vytvoření národního podniku Ostravsko-karvinské kamenouhelné doly. Ještě toho roku se mění názvy jednotlivých dolů z politicky nepřijatelných na akceptovatelné.⁷⁶ Při přejmenování se počítalo také s tím, že se zvýší výrobní úsilí, a tak budou nové názvy poctěny.

Ke dni 31. 12. 1951 byly Ostravsko-karvinské doly, národní podnik, zrušeny a byl vytvořen Kombinát ostravsko-karvinských dolů s funkcí hlavní správy.⁷⁷

Německá okupace zanechala v revíru opotřebovaná důlní zařízení a nízký stav pracovních sil, způsobený odchodem většího počtu horníků a nuceně nasazených. V důsledku úbytku k těžbě připravených uhelných zásob a poklesu stavu horníků došlo v roce 1945 k poklesu těžby.

V poválečném období se výstavba nových těžebních kapacit soustředila na dokončení nových dolů, budovaných v období druhé světové války. V souvislosti s přestavbou revíru se postupně dotvářela nová organizace a řízení a také nové rozdělení dobývacích prostor vymezených hranicemi, pocházejícími z období těžby soukromými společnostmi.

Po válce se situace obrátila a v dolech pracovali němečtí váleční zajatci, většinou byli postaveni do pomocných profesí. Postavení Němců a jejich pracovní nasazení je v případě ostravských šachet možno označit v počátečním období za otrocké, neboť až do dubna 1946 pracovali za minimální „kapesné“ ve výši 5 Korun československých (dále Kčs) na osobu a směnu, zbytek mzdy jim byl zadržován a teprve od května 1946 byly peníze do určité výše poukazovány jejich příbuzným, zbývající část byla ukládána na vázané účty.⁷⁸ Správy závodů srážely Němcům ze

⁷⁵ Příloha, obrázek č. 3 Důlní pole v OKR v roce 1945

⁷⁶ Přílohy, tabulka č. 3 Změny názvů závodů v letech 1949-1953

⁷⁷ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564
ISBN 80-734-2016-3

⁷⁸ DANĚK, Radoslav. *Táborová soustava na území statutárního města Ostravy v letech 1945-1948*.
Daněk, Radoslav. In: Ostrava : příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska / Ostrava : Tilia
21, (2003,) s. 263-283

mzdy poplatky za stravu a za ubytování, ale dokonce i za ostrahu, což bylo nezákonné. Z hrubé mzdy dostávali po všech srážkách a odvodech pouze polovinu, často jen třetinu vydělaných peněz, přičemž pracovali nepřetržitě bez nedělního odpočinku, tedy až třicet směn měsíčně. Němci podávali výkony srovnatelné s českými dělníky, ovšem mzdové ohodnocení jejich práce bylo obvykle jen poloviční. Po odpracované osmihodinové směně v dole museli Němci často pracovat ještě další dvě hodiny na povrchu, tuto práci již ale správy závodů nevykazovaly ani neproplácely, neboť ji zahrnovaly pod dobrovolnou akci „Budujeme Ostravu“.⁷⁹

V srpnu 1947 pak bylo v dolech Pokrok, Hedvika a Ludvík provedeno celkem 6344 směn a těmto zajatcům bylo vyplaceno celkově 242 975 Kčs.⁸⁰ Kromě německých zajatců zde pracovali také zajatí Rumuni. Pan Gutovský vzpomíná, že z nich zde velké množství po odpracování trestu zůstalo, protože dostali byt a založili rodiny. Za Němce byli bráni také obyvatelé „Prajzské“, neboli Hlučínska.⁸¹ S jinou informací přichází p. Černý – „*Na dole pracovali Němci pouze těsně po válce a do konce roku 1945 byli odsunuti. Zůstalo pouze pár, kteří nemuseli odejít z republiky pro antifašistické postoje*“⁸².

V tomto rozporu pamětníků archívy dávají za pravdu částečně oběma. Před válkou žilo na území Ostravska přibližně 26 tisíc Němců. Tvořili okolo 1/5 obyvatelstva. Na konci války zde zůstalo na 6000 Němců a většina, včetně pohlavárů SS, SA nebo gestapa a jejich rodin, stihla odjet. Většinou šlo o normální obyvatele. Po válce ovšem byli internováni do zařízení s názvy „internační tábor“, „koncentrační tábor“, „pracovní středisko“ či prostě „tábor pro Němce“. Celkem jich v Ostravě a okolí vyrostlo 43. V nich, a hlavně v internačním táboře Hanke, se děly hrozná věci, těmi se ale tato bakalářská práce nezabývá. Z některých těchto táborů byli němečtí zajatci a obyvatelé využíváni také na práci v dolech, nicméně podle archivních zdrojů byli tito Němci až na malé výjimky odsunuti do konce července 1947. Některé tyto

⁷⁹ DANĚK, Radoslav. Táborová soustava na území statutárního města Ostravy v letech 1945-1948. Daněk, Radoslav. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska/Ostrava: Tilia 21, (2003) str. 263-283.

⁸⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3

⁸¹ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20. 7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

⁸² Rozhovor s pamětníkem p. Ivem Černým, 2.9. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

tábory poté našly využití jako tábory nucených prací.⁸³ (V Ostravě existovaly 3 – v Hrušově, Vítkovicích a Kunčicích).⁸⁴ Tudiž zde Němci stále byli i v roce 1947, ale zůstalo jich minimum.

Členové Pomocných technických praporů (zkráceně PTP) a političtí vězni na šachtách pracovali v malých počtech, pár „pétépáků“ bylo nasazeno v Radvanicích. Povolanci z PTP většinou byli rádi za možnost být v dole, protože dostali zapláceno a nemuseli absolvovat podle nich „zbytečná“ armádní cvičení ve stejné míře jako ostatní. Dostávali normální výplatu, ze které 1/3 platili za ubytování, ošacení, bydlení apod. armádě, další 1/3 dostávali jako kapesné a poslední třetina jim byla ukládána a vyplacena po opuštění vojny. Mnoho z nich se na Ostravsku oženilo a v dole už zůstali.⁸⁵

9.1 Absence horníků

S neomluvenými směnami se zabývali ale také po válce. V hornickém oběžníku čís. 225/46/So. se uvádí, že pouze v červenci roku 1947 bylo neomluveno přes 14 000 pracovních hodin. Údajně tímto přišla republika o 15 000 tun uhlí. Podobně jako u německého vedení dochází ke srážkám ze mzdy, rušení odměn nebo dovolené.⁸⁶

Tábory nucených prací sice na Ostravsku existovaly, ale u horníků, jakožto u velké části populace, převládá nadšení z osvobození a z nových budoucích pořádků. Jejich pracovní morálka byla relativně dobrá, a navíc vedení státu horníky do táborů posílat nechtělo, naopak bylo třeba mít co největší pracovní sílu v dolech, zvýšení produkce uhlí bylo pro osvobozenou republiku klíčové pro rychlé obnovení pořádků. V oběžníku je zároveň doporučeno zřízení kontroly, která bude zjišťovat, zda je absence oprávněná či nikoli, případně i při samotné práci hledat a hlídat „flákače“.⁸⁷

⁸³ DANĚK, Radoslav. Táborová soustava na území statutárního města Ostravy v letech 1945-1948. Daněk, Radoslav. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska/Ostrava: Tilia 21, (2003) s. 263-283

⁸⁴ VLČEK, Tomáš. *Přehled táborů nucených prací existujících na území Československa v letech 1948-1954* [online]. [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_08.php

⁸⁵ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. 2017, zaměstnancem OKD

⁸⁶ Archív OKD, Ředitelská konference, kart. 12

⁸⁷ Archív OKD, Ředitelská konference, kart. 12

9.2 Koncepce OKD

Základní koncepce výhledu a rozvoje sjednocených dolů v revíru po znárodnění byla připravena až v roce 1953^[pc21] v dokumentaci pod názvem generel OKD. Zahrnoval celorevírní koncepci rozvoje těžby, organizační koncentraci dolů v přirozených hranicích důlních polí, program investiční výstavby dolů pro zajištění těžebních kapacit, odpovídajících objemům těžby a požadovaných státem a dosažení vzájemných kapacitních vazeb těžby, úpravy uhlí, koksárenství, energetiky a dopravy, včetně jejich výstavby.⁸⁸ V důsledku rekonstrukcí a modernizací probíhajících od roku 1947 se těžba zvyšovala velmi rychle až do roku 1963, kdy se ustálila.

Hlubková úroveň těžby v revíru se v 50. letech 20. století pohybovala v pásmu tzv. středních hloubek, tedy 400-700 metrů pod povrchem, v nichž hrozilo vyčerpání uhelných zásob.⁸⁹

9.3 Mechanizace OKD

Snaha o mechanizaci dalších pracovních úkonů, následujících po vyřezání brázdy v uhelném pilíři, vedla ke konstrukci tzv. kombajnů, které sloučily do jednoho mechanismu všechny základní rubačské práce, tedy vyřezání brázdy, vylámaní uhlí a jeho následnou nakládku na odtěžovací dopravník. Na tomto principu byly založeny zejména kombajny německé firmy Eickhoff, zaváděné během 2. světové války. K většímu rozšíření došlo až po roce 1948, kdy byly do ostravsko-karvinského revíru dováženy kombajny sovětské výroby, později nahrazené kombajny firmy Ostroj Opava.⁹⁰

Dalším typem používané mechanizace, rozšířeným zejména po druhé světové válce, byla jednoduchá dobývací zařízení, tzv. uhelné pluhy, které místo

⁸⁸ Generel OKD, Archív OKD, Ředitelská konference, kart. 13

⁸⁹ MATĚJ, Miloš - KLÁT, Jaroslav - KORBELÁŘOVÁ, Irena, *Kulturní památky Ostravsko-karvinského revíru*. Miloš Matěj, Jaroslav Klát, Irena Korbelařová. Ostrava : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2009. s. 223 , il. ISBN:978-80-85034-52-3, str.34.

⁹⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3

kombajnových kol s řeznými noži používaly radlice na principu hoblíku. První uhelný pluh byl používán v Hrušově od roku 1943 na dole Ida.⁹¹

9.4 Motivace horníků

Během období komunismu zažívali horníci podle pamětníků zlaté období, šlo o režimem protežované povolání. Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ)⁹² měli horníci vyšší průměrnou mzdu než např. lékaři, šlo o přibližně 2,5x víc než byl průměrný plat. Komunistický režim razil slogan: „*Já jsem horník, kdo je víc*“.

„Horníci byli vnímáni společensky i politicky jako nebezpečná vrstva, pokud by se jim nešlo na ruku. Byli to oni, kteří mohli vyvolat nějaké nepokoje“, tvrdí Miroslav Vaněk, předseda České asociace orální historie v pořadu ČT24 Retro.⁹³

Jednou z výhod byla možnost získání podnikového bytu, jichž byl v poválečné době i později velký nedostatek, ale každý, kdo šel fírat do dolu, automaticky byt dostal.⁹⁴ Horníkům se ostatně stavělo mnoho nových domů i celé čtvrtě. Po nezbytném odstranění válečných škod bylo v roce 1951 rozhodnuto o výstavbě velkého městského celku Poruba. Místo bylo vybráno pro výhodnou polohu mimo oblast poddolování.⁹⁵ O bytové výhodě se pochvalně zmiňují všichni 3 pamětníci. Pamětník p. Jiří Gutovský dokonce uvádí, že v 50. letech 20. století se byty dostávaly již 3 měsíce po nástupu na šachtu.⁹⁶ Mnozí horníci se zase nástupem na šachtu vyhnuli dvouleté vojenské službě.

Komunisté v Československu upravili směr prvorepublikového plánování a začali klást velký důraz na těžký průmysl – a ten potřeboval uhlí. Proto režim příliš nemluvil o negativěch hornického povolání: častých úrazech či úmrtích a zdravotních následcích kvůli dlouhodobému pobytu v prašném prostředí. Naopak se prezentovaly příběhy úspěšných, kteří překonali plán, například v Československém filmovém týdeníku se promítala reportáž o hornících na dole Dukla, kteří překonali

⁹¹ MATĚJ, Miloš - KLÁT, Jaroslav - KORBELÁŘOVÁ, Irena

Kulturní památky Ostravsko-karvinského revíru. Miloš Matěj, Jaroslav Klát, Irena Korbelářová.

⁹² *Čísla pro každého* 67/68, 1980, 1985, SNTL, Alfa Praha

⁹³ *Retro* [online]. In: 2010 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/210411000360002/>

⁹⁴ Miroslav Vaněk, předseda České asociace orální historie v rozhovoru pro www.idnes.cz

⁹⁵ *Historie Poruby* [online]. [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <https://poruba.ostrava.cz/cs/o-porube/historie>

⁹⁶ Emailová konverzace s pamětníkem p. Jiřím Gutovským ze dne 25.11. 2017

světový rekord v těžbě kombajnem, či o maximálním nasazení všech zaměstnanců na dolu Petr Bezruč atp.⁹⁷

9.5 Sociální změna havířské profese

Po únorovém převratu v roce 1948 bylo na Ostravsku stíháno několik tisíc nevinných lidí na základě zákona na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/48 Sb. Byli často odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody, šest občanů bylo odsouzeno k absolutnímu trestu a popraveno.

Jako příklad teroru v OKR je možné uvést proces s báňskými inženýry a techniky, kteří byli nespravedlivě a protizákonně obviněni ze sabotáže.⁹⁸

Oficiálně praktikovaná a vyžadovaná třídní justice se vyznačovala dvojnásobnou třídností. Za prvé – právní normy již obsahovaly třídní hlediska a za druhé - soudy a jiné instituce uplatňovaly při posuzování viny a výměře trestu třídní hlediska^[pc23], právo šlo na jednu stranu ohnout pro dělníka a na stranu druhou pro „buržoazního továrníka“.

Například v roce 1949 došlo na Ostravsku k velké důlní katastrofě na jámě Doubrava, kde zahynulo 19 horníků a 5 záchranářů. Příčinou bylo selhání lidského faktoru, a to podcenění vysoké koncentrace důlních plynů. Václav Žalud, inženýr z revírního báňského úřadu, na to upozorňoval, ale technici se báli zastavit těžbu, aby nebyli nařčeni ze sabotáže. Byl zde totiž nátlak na zvyšování těžby bez ohledu na bezpečnost práce. Došlo k neštěstí a bylo třeba najít obětního beránka. Byli vybráni báňští inženýři. Podle obžaloby sabotěři, zrádci v imperialistickém žoldu a hromadní vrahové. Václav Žalud a Josef Herel byli odsouzeni k trestu smrti. Kliment Pavlů a Josef Stozsek dostali doživotí, další pak byli odsouzeni k dlouholetým žalářům. Tresty smrti byly naštěstí zrušeny, ale dlouhodobé tresty platily. K finální rehabilitaci došlo až v roce 1964 u Nejvyššího soudu v Praze^[pc24].⁹⁹

⁹⁷ Miroslav Vaněk, předseda České asociace orální historie v rozhovoru pro www.idnes.cz

⁹⁸ PITRONOVÁ, Blanka - Proces, který otřásl Ostravskem. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s, str. 4.

⁹⁹ PITRONOVÁ, Blanka - *Proces, který otřásl Ostravskem*. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s

9.6 Důraz na kvantitu

Poválečná obnova okupací a válkou narušeného národního hospodářství kladla na těžbu uhlí (a zvláště na OKR) mimořádné nároky. Na úrovni těžby uhlí závisel chod celého národního hospodářství.

Jak již bylo uvedeno, doba obnovy národního hospodářství vyžadovala stále více ostravského uhlí. Hornické povolání bylo interpretováno jako poslání, vznikl nový učební obor „hornický učeň“.¹⁰⁰

Nedostatek horníků řešil nábor brigádníků z jiných krajů republiky. Charakter života v kolonii se začal měnit. Rozhodující vliv na změnách měl politický vývoj celé země. Někteří sousedé se začali dělit na MY a ONI. Postupně končili horníci, kteří ještě pamatovali první Československou republiku. Ti měli autoritu, rozuměli své práci a dělali ji poctivěji. Lidé tak k sobě začali mít o něco dál. Celkově bylo zaměstnáno až 40 % brigádníků z celkového počtu zaměstnanců. Dostali do 3 měsíců byt, dobře placenou práci, museli ale podepsat, že odpracují 10 let. Chyběli tedy zkušenosti horníci, logicky se zvýšila úrazovost. Školení a vyučení na horníka bylo také časově omezeno. Do dolů tak přicházeli nezkušení mladíci.¹⁰¹

Velkým nedostatkem byla kapacita šachet. Havíři dostali někdy za úkol vytěžít během směny takové množství uhlí, že to nebylo technicky možné. Výtah totiž nevyvezl potřebné množství vykutaného uhlí, ani kdyby jel pořád a bezchybně. Situace se zlepšila až po roce 1960, kdy byl nainstalován systém podobný systému „pater noster“.¹⁰²

Přísun nových pracovních sil také souvisí s tzv. Lánskou akcí. Potřeba pracovních sil těsně po válce vysoce převyšovala nabízené možnosti. Stejně tak nebyly naplněny ani plánované stavy hornických učňů a byla vyhlášena již zmíněná Lánská akce. Jedná se o stavbu mnoha nových domovů a celostátní organizovaný nábor pracovních sil pro učební obory těžkého průmyslu.¹⁰³

¹⁰⁰ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3

¹⁰¹ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁰² Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁰³ STAŘINSKÁ, Lucie. *"Lánská akce" v Ostravsko-karvinském revíru (1949-1953)* [online]. Ostrava, 2012 [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/2k9up5/>>. Diplomová práce. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Prof. PhDr. Aleš Zářický, Ph.D..

Lánská se nazývá tato akce proto, že ji prezident Klement Gottwald vyhlásil při setkání s hornickými uční na zámku v Lánech. Akce byla relativně úspěšná, již v roce 1950 nastupovalo 10 000 získaných hornických učňů do učení.¹⁰⁴

Přese všechno se poměry konsolidovaly a těžba uhlí začala stoupat, její růst ale potřebám československé ekonomiky nestačil. Zvyšování těžby uhlí kladla komunistická strana mezi prvořadě politické úkoly a každý výpadek budil podezření, větší výpadek podezření na sabotáž. Nicméně podle pamětníka Gutovského rabování šachet probíhalo za komunismu stejně jako v letech minulých, chování k revíru bylo po roce 1948 v porovnání s válečnou dobou snad ještě horší.

Struktura československého hospodářství se po roce 1948 během krátké doby od základu změnila. Nová struktura, ve které se uplatňovala koncepce strojírenské velmoci, která započala už za doby Rakouska-Uherska, se utvářela v době vyhrocené studené války, v podmínkách militarizace společnosti, včetně ekonomiky. Koncepce strojírenské velmoci a nová ekonomická struktura byly zdrojem obtíží a přiváděly hospodářství do slepé uličky.

Pro KSČ bylo tedy prvořadým úkolem ovládnout situaci v ostravsko-karvinském revíru, kde působila řada vynikajících báňských odborníků střední a starší generace, kteří se politicky neangažovali a před únorem 1948 do KSČ nevstoupili. Ideálně se režimu pracovalo s těmi „uvědomělými“, kteří do KSČ poté vstoupili. Našli se ovšem i tací, kteří kvalitativně převyšovali ostatní, s režimem nesouhlasili, nebo jej nepodporovali a režim jim přesto umožnil růst.¹⁰⁵

V rozhovoru s pamětníkem p. Gutovským padlo několikrát jméno Miska. O tomto muži hovoří také kniha *Rozsvěcení hvězd* od Miroslava Vlčka. Jaroslav Miska je rozporuplná postava, která vytvořila z Ostravska v třetí čtvrtině 20. století jakýsi specifický stát ve státě s mnohými privilegii.

V knize je uvedeno, že Miska byl v roce 1941 odvezen do německého koncentračního tábora a poté do lágru v Norsku. Němci ho využívali k ražbě tunelů pro rakety. Mezi havíři se ale svěřil, že byl vězněn za krádeže slepic a králíků „na

¹⁰⁴ VILÍM, Josef. *Jak se zrodila Lánská akce*, in: *Od nálezu uhlí po útlum těžby na Ostravsku*. 2001. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD. č. 1, str. 96–97

¹⁰⁵ MACHAČ, Jan - LANGROVÁ, Petra, *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. [Napsal]: Kol. aut. [Odpovědní red.]: Machač, Jan - Langrová, Petra. Ostrava - Mariánské Hory : Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3

Kamenci“, u kterých byl 3x chytnut^[pc25].¹⁰⁶ V archívu jsem záznam o těchto chyceních nedohledal, je možné, že jsem na něj pouze nenarazil, nebyl ještě archivován nebo byl náhodou či úmyslně zničen či ztracen. Jeho účast v odboji tak byla buď velmi malá, nebo nulová.

Nicméně byl p. Miska nejlepší předák dosazený komunisty, jenž lidi nehodnotil podle stranické knížky, ale podle jejich práce. Vymyslel také cyklus práce. Rozděлил lidi na 3 party podle síly. Pracovali 24 hodin denně, každá skupina 8 hodin. Výsledky předčily očekávání. Komunistům se jeho domnělá účast v odboji hodila, a proto je tento příběh stále v podvědomí lidí.

V listopadu roku 1945 se vrátil na Ostravsko a prakticky ihned nastoupil zpět na Trojici, ruku v ruce s přihláškou do KSČ. 4. května 1946 se ženil a po devíti měsících přichází na svět syn Milan. Najednou měl Miska dobrou práci, uznání, slušné bydlení, rodinu. Byl přesvědčen, že mu to všechno umožnilo snažení soudruhů kolem něj. Po Únoru 1948 zakládá tzv. úderku, neboli údernickou skupinu, která půjde ostatním příkladem. S povolením předsedy vlády získává jeho oddíl jméno Antonína Zápotockého a během krátké doby vykazují až neuvěřitelných 413% plnění normy^[pc26].

Podle dochovaných záznamů a vzpomínek pamětníků se nejedná o zveličený údaj, nová metoda a zvolení pracovníci byli natolik lepší. Stává se pochopitelně předákem. Po pár měsících, kdy tato úderka držela pořad plnění na více než 200% normy, začalo vedení zajímat, jak je to možné.¹⁰⁷

Miska rozdělil pracovníky, a byl tak schopen dosáhnout celý pracovní cyklus za jeden den. To znamená vykonat všechny práce, které normálně dělaly 3 směny. Po ověření funkčnosti se začal tento způsob organizace práce uplatňovat po celém revíru. A fungoval. Nová hvězda novin a počátků televize i navzdory tlaku, který na něho začal být vyvíjen, zůstal v jádru stejný. Tvrdý, surový, přímý a spravedlivý. Miska se tak stal i politickou figurkou ve hře. Generální ředitel OKD, profesor Vysoké školy Báňské, delegát na Evropské dělnické konferenci, ocenění prezidenta

¹⁰⁶ rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD, potvrzeno s panem Ing. Hyněrem v e-mailové konverzaci ze dne 27.11. 2017

¹⁰⁷ VLČEK, Miroslav. *Rozsvěcení hvězd: (scény ze života Jaroslava Misky)*. Ostrava: Aleš Rett ve vydavatelství Montanex, 2011, s. 86. ISBN 978-80-7225-359-3, str. 45

republiky Zápotockého Řádem republiky, člen ÚV KČS atd. Miska poté umírá 17. března 1975.¹⁰⁸

9.7 Ovládnutí OKD členy KSČ

V roce 1948 provedla KSČ důraznou „očistu“ především ve vedení ostravsko-karvinského revíru. Kádrová opatření se vyřizovala hlavně ústně, jinak než úředními přípisy, a archivní materiál se tedy, možná záměrně, nedochoval.

Nicméně podle dochovaných zápisů o stranických prověrkách, které probíhaly v období mezi 1. 10. a 31. 12. 1948¹⁰⁹, vstoupila ve dnech převratu a v následujících týdnech do KSČ většina zaměstnanců ředitelství. Tvrdé prověrky splnily své poslání i u OKD, pokořily a podřídily masu komunistického členstva k naprosté poslušnosti vedení KSČ, kterému se nyní tím snadněji vládlo.

Nikdo si tak už nemohl být jist, každý měl totiž nějaký hřích. Neznalost dějin Všesvazové komunistické strany a marxisticko-leninských brožur, neúčast na brigádách, buržoazní způsob života atp. Kádrová očista revíru vyvrcholila na konci roku [pc27], když 30. prosince 1948 bylo svoláno společné zasedání KV KSČ, krajské odborové rady, závodních organizací strany a odborů, báňských inženýrů a techniků.¹¹⁰ Do čela ostravsko-karvinského revíru byl jmenován jako první „dělnický“ ředitel Evžen Stuchlík, který se jako mladý funkcionář odborů ústředního výboru plně osvědčil.¹¹¹

9.8 Pětiletky

První pětiletka tedy začala v revíru s novým vedoucím Evženem Stuchlíkem, jehož hlavním, a stranou přísně kontrolovaným, úkolem bylo zvýšit produkci uhlí. Nové vedení zavedlo tzv. revírní výkonnostní normy. Vešly v platnost spolu se státním katalogem prací 1. 12. 1949.¹¹² Ruku v ruce s tímto předpisem rostlo také napětí mezi bezpečnostními předpisy a každodenní praxí důlních provozů. Nebezpečí

¹⁰⁸ VLČEK, Miroslav. *Rozsvěcení hvězd: (scény ze života Jaroslava Misky)*. Ostrava: Aleš Rett ve vydavatelství Montanex, 2011, s. 86. ISBN 978-80-7225-359-3, str. 18-20.

¹⁰⁹ Archiv OKD, Ředitelská konference, kart. 12

¹¹⁰ Zápis zasedání vedení OKD z 30.12. 1948, archiv Ředitelství OKD

¹¹¹ Zápis zasedání vedení OKD z 30.12. 1948, archiv Ředitelství OKD

¹¹² Zákon č. 248/1949 Sb.

také představoval příliv brigádníků a dělníků „z trestu“ - z táborů nucených prací a vojáků – brigádníků a vojáků zařazených k pomocným technickým praporům. Tito lidé dostali práci v dolech většinou nedobrovolně, nebyli řádně obeznámeni s technikou a riziky hornické práce atp.¹¹³

Celkovou tíživou atmosféru doby může přiblížit tehdejší denní tisk (především *Nová svoboda*¹¹⁴). V každém čísle, a snad kromě sportovní rubriky i na každé straně, byly v letech první pětiletky články burcující k boji za tuny uhlí, výzvy ke stále novým soutěžím a závazkům ke zvyšování hornických výkonů, k nedělním směnám. *Nová svoboda* propagovala práci v dolech, agitovala čerstvé pracovní síly i zastrášovala neplníče plánu a tzv. bulače, kteří byli ostře kritizováni i trestáni pro meškání směn.

Vnitropolitická situace, přidělový systém, vyostření mezinárodních vztahů a zvyšující se dovozní požadavky SSSR vedly v letech 1950 a 1951 k výrazné revizi původní verze pětiletého plánu. Průmyslová výroba se měla místo o 57 %, jak bylo požadováno v původní verzi, zvýšit o nepředstavitelných 98 % a těžký průmysl dokonce místo o 70 % měl v nové konstrukci pětiletky dosáhnout růstu o neuvěřitelných 133 %.¹¹⁵

V říjnu 1951 byl vydán soubor, který vstoupil do povědomí hornické veřejnosti jako Dokument (Dokument strany a vlády o opatřeních ke zvýšení těžby uhlí a výrobnosti práce v ostravsko-karvinském revíru). V dokumentu byly stanoveny cíle i způsoby jejich hmotného zabezpečení v oblasti rozvoje mechanizace a elektrifikace v dole.

Po měnové reformě na dolech nějaké velké nepokoje neproběhly, havíři totiž vzhledem ke svým výdělkům existenční potíže neměli. Pan Gutovský si byl schopen za směnu vydělat 350 Kčs, a průměrný měsíční výdělek byl okolo 1900 Kčs (mluvil ale o roce 1960). Kdo byl šikovný, měl opravdu dobré peníze.¹¹⁶ Během nočních „šichet“ byly hospody plné manželek horníků, protože peníze nebylo za co ani pomalu utratit. Možná proto se horníci po měnové reformě roku 1953 na Ostravsku

¹¹³ PITRONOVÁ, Blanka - *Proces, který otřásl Ostravskem*. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s

¹¹⁴ *Nová svoboda: deník Komunistické strany Československa pro ostravský kraj*. Moravská Ostrava: Krajské vedení KSČ, 1991

¹¹⁵ Přílohy, tabulka č. 4 Plnění plánu a „nadplánu“ těžby OKR v období první pětiletky

¹¹⁶ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. Ostrava, zaměstnancem OKD

moc nebouřili. Došlo pouze k velmi krátké demonstraci u dolu Jan Šverma.¹¹⁷ Peníze měli i tak, a věděli, že si vydělají další, jednalo se o privilegovanou vrstvu za obou totalitních režimů.

Měnovou reformu roku 1953 si pan Koňář pamatuje naprosto přesně. Byl v centru Ostravy vedle kavárny Elektra a z auta vystoupil muž v obleku, dal jim velké množství bankovek v pytlíku a řekl, ať to jdou propít.¹¹⁸

9.9 Roky 1954 a 1955

Pro období 1954-1955 byly sestaveny dva jednoleté hospodářské plány, tvořily určité vyrovnávací období, jelikož jejich hlavním úkolem bylo přizpůsobení hospodářské realitě, změněné mezinárodními i republikovými skutečnostmi. Stále se totiž nedařilo beze zbytku odstranit obtíže vyhrocené v roce 1953. Opatření přijatá pro toto období měla být pouze dočasná s omezeným účinkem. Československo bylo v roce 1954 vyloučeno z Mezinárodního měnového fondu pro neprojednávání přijatých měnových opatření z roku 1953.¹¹⁹

V témže roce došlo ke sloučení dolů:

- Zárubek a Jan Maria v jeden národní podnik pod názvem Zárubek
- Petr Cinger a Michálka v jeden národní podnik pod názvem Petr Cinger
- Šverma a Odra v jeden národní podnik pod názvem Jan Šverma
- Eduard Urx a Lidice v jeden národní podnik pod názvem Eduard Urx¹²⁰

V roce 1955 pak nastalo zrušení dolu Čs. pionýr jako samostatného národního podniku a jako takový byl připojen k národnímu podniku Václav. Na schůzích osazenstva bylo ještě téhož roku rozhodnuto o přejmenování, kvůli lépe vyhovujícímu názvu zpět na Čs. pionýr.¹²¹

Toto vyrovnávací období ale v revíru nebylo zcela využito. Potřeby odběratelů i v poměrech konsolidačního období, jež mělo odstranit nebo alespoň zmírnit hlavní,

¹¹⁷ Archiv Ředitelské konference OKD, kart. 10

¹¹⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 17.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

¹¹⁹ Historie ministerstva financí 1918-2004. Dostupné z: www.mfcr.cz

¹²⁰ Statistická ročenka OKD 1970, Archiv OKD, a. s.

¹²¹ *Důl Čs. pionýr* [online]. 2014 [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <http://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/dul-cs-pionyr-v-petrvalde-dul-evzen/>

během pětiletky nahromaděné, disproporce, nedovolily revíru, aby v zájmu své konsolidace výrazněji ustoupil od tehdejších požadavků na uhlí lačné ekonomiky.¹²²

9.9.1 Druhý pětiletý plán rozvoje národního hospodářství

Hospodářská politika se tedy po jistém vychýlení v letech 1953 až 1955 postupně vracela zpět do své původní poválečné podstaty. Znovu byl preferován přednostní růst těžkého průmyslu. V plánovacích objemech investic, které byly proti období první pětiletky o 60 % vyšší, se opět nedostávalo prostředků pro rozvoj lehkého a potravinářského průmyslu. Přesto paralelně s oficiální orientací začaly v polovině roku 1955 v atmosféře uvolňujícího se mezinárodního napětí po konferenci šéfů čtyř velmocí Spojenců zaznívat naléhavé hlasy o potřebě přechodu na intenzivní ekonomický růst.¹²³

K 1. 1 1957 došlo ke zrušení trustů¹²⁴ (kromě trustů koksoven). Všechny podniky byly přímo podřízeny Kombinátu OKD, který je řídil prostřednictvím dislokovaných výrobně technických správ (zkráceně VTS).

Zřizovacím dekretem ministra paliv ze dne 12. 3. 1958 zanikl Kombinát ostravsko-karvinských dolů a s platností od 1. 4 1958 bylo zřízeno Sdružení Ostravsko-karvinských dolů.¹²⁵

Pro období druhého pětiletého plánu je charakteristická vysoká růstová dynamika. Průměrné roční přírůstky národního důchodu ve výši 7 % řadily ČSR mezi nejvyspělejší země světa. Průmyslová výroba se zvýšila za 5 let o 66,4 %. Avšak nadále se ve vývoji projevovala extenzivnost a nízká efektivita těžby. Za celou druhou pětiletku vytěžily doly OKR 95, 2 mil. t, o 20, 1 mil. t více než za první pětiletku. Jedním z hlavních problémů tohoto období byl pomalý růst (stagnace) směnových výkonů a produktivity práce, která trvala až do roku 1965.¹²⁶

¹²² ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3

¹²³ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3, s. 134- 136.

¹²⁴ Trust je forma monopolistického sdružení, v socialistickém hospodářství organizace závodů spojených mezi sebou stejnou výrobou, jen rozličnými stupni zpracování surovin.

¹²⁵ Statistická ročenka OKD 1970, Archiv OKD, a. s

¹²⁶ ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564 ISBN 80-734-2016-3

9.10 Bezpečnost v dolech

O situaci OKR v letech 1949-1953 se v odborné literatuře psalo již v šedesátých letech, někdy se značnou otevřeností. Mlčelo se však o mnoha tragédiích, které tehdy diktát KSČ v boji o uhlí provázely.

V letech 1949 a 1950 došlo v revíru ke dvěma velkým důlním katastrofám, celkově při nich zemřelo 60 lidí. V následujících letech se počet tragédií nezměnil.¹²⁷ Zajímavé je, že během válečných let k podobným tragédiím nedošlo. Pravděpodobně náhodou, ale také asi lepší organizací a bezpečnostním pravidlům, i přes stále větší a větší požadavky na celkové množství vyrubaného uhlí. *„Za havárie mohl prakticky pokaždé lidský faktor. Myslím si, že to souvisí s příchodem brigádníků a lidí ze Slovenska. Tyto příchody totiž znamenaly pokles kvality. Lidé často negramotní na dole kradli, neplnili pečlivě práci a nepracovali naplno. Neměli k regionu vztah. Proměnila se tak sociální soužití na dolech.“* tvrdí p. Koňář.¹²⁸ Jako příklad pamětník Gutovský uvádí situaci, při které čekali horníci po směně na výtah, který by je vyvezl nahoru. *„Přibližně do roku 1955 fungovalo nepsané pravidlo. Kdo přišel jako první, dal lampu na zem k výtahu a šel do místnosti určené k odpočinku a čekání na ostatní. Další dal lampu za lampu prvního přichozího a odebral se do místnosti také. Z toho bylo jasné pořadí, jak se bude do výtahu nastupovat, a všichni to respektovali. Po odchodu starých uznávaných havířů se situace změnila a o dřívější výjezd na povrch se někdy odehrávaly i bitky“.*¹²⁹

Koně vymizeli z dolů až na konci druhé světové války, zcela poslední byl podle vyprávění očitého svědka vytažen na povrch v dubnu roku 1945 na dole Terezie (Petr Bezruč později).¹³⁰ Elektrifikace dolů začala ve čtyřicátých letech, v roce 1943 se podařilo kompletně elektrifikovat důl František. Při nástupu pamětníka Koňáře do práce, tedy v roce 1957, už elektrifikace byla, koně na dole už

¹²⁷ PITRONOVÁ, Blanka - *Proces, který otrásl Ostravskem*. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s., 4-11 str.

¹²⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem , 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

¹²⁹ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹³⁰ VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005, s. 60. Ostravica. ISBN 80-7329-099-5, str. 40

nepracovali.¹³¹ Pamětník Gutovský potvrzuje, že kompletní elektrifikace OKD proběhla v 60. letech 20. století. Do té doby se používali benzínové lampy.

Naopak 1. mechanizace nastala už během Protektorátu. Němci zavedli totiž tzv. šramačku Eickhoff. Šramačka podřezávala stěnu, kde se nacházelo uhlí do hloubky až 1,5 metru, a pro horníky pak byla těžba lehčí, neboť na méně stabilní stěně se uhlí méně drželo.¹³²

9.11 Havárie na dolech Ostravsko-karvinského revíru

9.11.1Důl Doubrava 1949

Tlak vrcholných stranických a vládních orgánů na zvyšování těžby uhlí stále rostl. Plnění plánu bylo zákonem, dosahování hodnot vstřícného plánu bylo požadavkem a nesplnění plánu takřka záškodnickou činností. Na druhou stranu ale výkon v těžbě snižoval nedostatek zkušených hornických sil. I přes opakované kontroly tzv. benzínkou (benzínová lampa), které ukazovaly zvýšené hodnoty metanu (nad 2,5 %) se pokračovalo v těžbě.

Výbuch nastal 12. února 1949 a způsobil smrt 19 horníků. Při likvidaci této havárie zahynula četa pěti důlních záchranářů. Neštěstí bylo tehdejší režimem patřičně využito v následném vykonstruovaném procesu, uvedeném v kapitole Sociální změna havířského povolání.¹³³

9.11.2Důl Michálka

Špatné technické zabezpečení důlních prostor, nedostatečné odvětrávání, nezpracované mapy dolu a nedodržování základních bezpečnostních předpisů způsobily v říjnu 1950 výbuch na dole Michálka ve Slezské Ostravě. Respektive ho

¹³¹ VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005, s. 60. Ostravica. ISBN 80-7329-099-5, str. 42

¹³² Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹³³ MAKARIUS, Roman. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-271-8, str. 150-239

způsobil havíř, který si zapálil cigaretu v prostoru s výbušnou koncentrací metanu (11,1). Výbuch si vyžádal 38 obětí na lidských životech.¹³⁴

V roce 1950 zemřelo podle archivních zdrojů na dolech v Ostravském uhelném revíru 168 dělníků.¹³⁵ Opravoval se důl Doubravka a Michálka. Nedostatek kvalitních pracovních sil a stále větší požadavky vedení na těžbu, to vše znamenalo kritickou situaci. Do dolů byly nabrány další stovky horníků. Bylo vypisováno stále více soutěží. A vzhledem k těmto dvěma tragédiím byla také zřízena opravdová a stálá Báňská záchranná služba.¹³⁶

9.11.3 Důl Antonín Zápotocký

Další hornická tragédie v OKR nastala 3. července 1951 v dolu Antonín Zápotocký. Požár vznikl u požární stanice a vyžádal si 8 obětí na životech. Na 2 týdny vyřadila celý důl z provozu. Opět byly příčiny zkoumány a použity ke zlepšení bezpečnostní situace.¹³⁷

9.11.4 Důl Barbora

Ve velmi krátké době po neštěstí na dole Antonín Zápotocký došlo k dalšímu tragickému neštěstí – požáru – na dole Barbora.

Dne 16.12. 1951 došlo k samovznícení uhlí ve stařinách likvidované těžební oblasti dolu Barbora. Následně výbuchy a rázová vlna společně se zplodinami zasáhla 27 horníků, z nichž 13 zemřelo.¹³⁸

¹³⁴ MAKARIUS, Roman. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-271-8, str. 150-239

¹³⁵ Roční výpis zemřelých na pracovišti, rok 1950, archiv OKD

¹³⁶ *Historie Báňské záchranné služby* [online]. 2009 [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <http://www.hbzs-ov.cz/historie/>

¹³⁷ MAKARIUS, Roman. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-271-8, str. 150-239

¹³⁸ MAKARIUS, Roman. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-271-8, str. 150-239

9.12 Politické represe jako odezva na důlní neštěstí

Odezva na tuto nehodu byla rozsáhlá. Po sérii důlních havárií v letech 1949 až 1951 byla poslední záminkou k politickým represím i důrazným podnětem k mnoha změnám v hornickém podnikání.

Následoval zinscenovaný soudní proces, přiznali se všichni, rozsudek byl vyneseno 12. 7. 1952. Václav Žalud a Josef Herel byli odsouzeni k trestu smrti za sabotáž, Kliment Pavlů a Josef Stozsek na doživotí za svá údajná pochybení a úmyslnou sabotážní činnost před neštěstím na dole Doubrava.¹³⁹ O procesu se vypráví také v knize *Proces, který otrásl Ostravskem*, která se podrobně věnuje zákulisí monstrprocesu s obviněnými důlními techniky roku 1952.

Popravy naštěstí nebyly vykonány, teprve rehabilitační soudní řízení v letech 1964 a 1966 přinesly očištění neprávem odsouzených.¹⁴⁰

9.12.1 Důl Hlubina

K dalšímu důlnímu neštěstí došlo až 22. května 1960 na Dole Hlubina v Ostravě. Výbuch metanu připravil o život 54 horníků. Důl ztratil 6 000 tun těžby a hmotná škoda činila 250 000 Kčs. Po tomto výbuchu bylo definitivně rozhodnuto o ukončení používání plamenné lampy. Všechny doly byly poté vybaveny interferometry a práce v dolech se stala o něco bezpečnější.¹⁴¹

9.12.2 Důl Dukla

Největší důlní katastrofa na našem území po druhé světové válce a svým rozsahem čtvrtá od konce minulého století se udála na Dole Dukla v Havířově-Suché 7. 7. 1961 v odpolední směně, kdy v důsledku důlního požáru zahynulo 108 horníků.

Jedná se o jeden z největších důlních požárů, který si vyžádal 108 obětí. Velký rozsah neštěstí byl způsoben souhrnem nepříznivých okolností, zejména

¹³⁹ MIROSLAV, Kačor. *Tragédie na Dole Doubrava a zpolitizované hledání viníků* [online]. 2017 [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: <https://zpravy.tiscali.cz/tragedie-na-dole-doubrava-a-zpolitizovane-hledani-viniku-302458>

¹⁴⁰ PITRONOVÁ, Blanka - *Proces, který otrásl Ostravskem*. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s

¹⁴¹ Archív OKD, Ředitelská konference, oběžník 1. července 1960

zanedbáváním základních povinností při provozu pásových dopravníků, špatným odvětráváním a nesprávným postupem při začátcích požáru.

I v ostravsko-karvinském uhelném revíru s velkou pravděpodobností působili sovětští poradci, kteří se v letech 1950-1955 negativně podepsali na bezpečnosti v dolech, na ekonomice a celkově na životě v Československu. Tlačili na kvantitu a nebezpečí je příliš nezajímalo. Bohužel archivní záznamy o těchto lidech působících přímo v revíru se nezachovaly, nebyly zatím zpracovány, nebo byly pravděpodobně zničeny.¹⁴²

10 Organizace a normování mezd v hornictví

10.1 Členění normalizace v hornictví

V první pětiletce se v OKR zavedla nová mzdová soustava, která nastavovala mzdy v hornictví podle zásluh. Horníci měli oproti jiným zaměstnancům zvýšenou tarifní sazbu o 25 %. V dobývání a ražení se zavedla progresivní úkolová mzda.

Pokud pracovník splnil normu na 130 %, získal příplatek 50 % základní tarifní mzdy. Příplatky se dále stupňovaly, a to až do plnění normy na 160 %, kdy byl příplatek ve výši 100 % základní mzdy.

Takto nastavený systém odměňování však měl nepříznivý dopad na produktivitu práce. Průměrná měsíční mzda horníků se zvyšovala rychleji než pracovní výkony. Například průměrné měsíční výdělky horníků v OKR vzrostly za dva roky o 60 % z 1 180 Kčs v roce 1950 na 1 878 Kčs v roce 1952.¹⁴³

Se zvyšujícími se výkony havířů bylo nutno upravovat normování výkonů. Překračování stanovených norem mohlo vést třeba až k dvousetprocentním příplatkům, což by již bylo přehnané preferování hornické profese a mělo by negativní vliv na veřejnost. Tím se také zvyšovaly nároky na odbornost a profesionalitu havířů směřující k jejich motivaci stále zvyšovat svůj výdělek. Tímto

¹⁴² KAPLAN, Karel. Sovětští poradci v Československu 1949-1956. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 80-852-7026-9, str. 32

¹⁴³ časopis *Politická ekonomie*, roč. 12, č. 1, 1964, str. 2-4

se paradoxně stávala státní totalitní moc vykořisťovatelem. V takových podmínkách se práce horníků stávala těžko dlouhodobě snesitelnou a velmi nebezpečnou.

Podle Ing. Horkého se v kapitalistickém hospodářství normování práce a organizaci mezd (která je postavena na různých systémech - Talyor, Gilbreth, Bedaux, REFA a dalších), užívá především pro zvýšení vykořisťování dělnické třídy. Aby dosáhli kapitalisté maximálního zisku, stanoví vysoké normy výkonu, nutí dělníky pracovat podle nejzdatnějších jedinců.¹⁴⁴ Naopak v socialismu je odměňování podle jakosti práce, množství práce a podle prospěchu, která práce přináší celku.¹⁴⁵ Podle předchozího odstavce je možno konstatovat, že postoj k hornické profesi byl v obou systémech obdobný. V kapitalismu je však základním principem ziskovost, v socialismu plnění centrálně definovaného plánu.

11 Aspekty hornického života

11.1 Hornické kolonie

K fenoménům hornictví nejen v Československu patří kolonie, které vybudovali majitelé dolů pro své zaměstnance. Byla to nutnost pro rozvoj podnikání, vzhledem k velkému nedostatku bytů lidé bydleli na půdách, ve sklepech atp. Ostrava a okolí pamatuje hned několik těchto kolonií, které tvořily ráz města a ovlivňovaly život obyvatel.

Dělnické kolonie jsou soubory nájemních domů, které byly budovány průmyslovými podniky, soukromými podnikateli nebo obcemi či jednotlivci v době bytové krize. Dělnické kolonie nepředstavovaly jen specifický prvek sídelně-urbanistický nebo stavebně-architektonický, ale utvářely i zvláštní jednotky v demografickém smyslu. Populační procesy v nich probíhaly odlišně od ostatních městských částí a utvářely anomální demografické struktury. Populace dělnických kolonií se konstituovala ve specifickou sociální skupinu, na jejímž formování se

¹⁴⁴ HORKÝ, Svatopluk. *Normování a organizace mezd v hornictví*. Ostrava: Ediční středisko Vysoké školy báňské, 1956. Učební texty vysokých škol (Vysoká škola báňská v Ostravě), str. 25

¹⁴⁵ HORKÝ, Svatopluk. *Normování a organizace mezd v hornictví*. Ostrava: Ediční středisko Vysoké školy báňské, 1956. Učební texty vysokých škol (Vysoká škola báňská v Ostravě), str. 146

podílela identická socioprofesionální příslušnost nebo ekologické odlišnosti, vyplývající z rozdílného prostředí, z něhož obyvatelé pocházeli.¹⁴⁶

Hornické kolonie jako jeden z typů dělnického bydlení a příznačný sídelní a architektonický útvar vtiskly zástavbě v OKR specifický sídelní charakter, staly se průkopníkem nového půdorysného uspořádání dělnických sídlišť nebo ekonomiky prostoru.¹⁴⁷ Ve čtyřicátých letech v těchto koloniích bydlela polovina Ostravy.¹⁴⁸

Ing. Leopold Fiedler, představený moravskoostravského horního inspektorátu, zformuloval základní motivy výstavby hornických obydlí následovně:

- a) Šetřit pracovní silou a dosahovat vyššího výkonu
- b) Zajistit pro doły pracovní sílu
- c) Zabránit škodlivému přelidňování měst a obcí v bezprostředním zázemí dolů
- d) Zabezpečit dělníkům levné bydlení a co nejbliže k pracovišti
- e) Přispět k udržení disciplíny a morálky horníků, neboť je možné na ně zde dohlížet¹⁴⁹

Byty na kolonii byly před druhou světovou válkou malé a v porovnání s dnešní dobou nevyhovující. Společné záchody, jedna světnice a kuchyně. V jednom bytu často bydlely i cizí rodiny.¹⁵⁰

Po válce se složení kolonií změnilo, přišlo mnoho lidí z různých částí republiky a i z cizích zemí, kteří neměli vztah ke kolonii a ani k řemeslu. Společné soužití se tak změnilo. Zvýšila se kriminalita, která byla do války malá. Na druhou stranu se investovalo do oprav domů, kanalizace a vodovodního potrubí a z většiny kolonií se stalo příjemné bydlení. To ostatně potvrzují všichni tři dotazovaní pamětníci. „Kolonie byly dobré místo pro život. Minimálně ta moje, tedy Dolní kolonie blízko Fifejd. Každá rodina měla byt, pokoje se nesdílely s jinou, po nocích byl klid, kradlo se minimálně a byt byl velmi levný.“ myslí si p. Koňář¹⁵¹.

¹⁴⁶ JEMELKA, Martin, ed. *Ostravské dělnické kolonie*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 542 s., 2011. ISBN 978-80-7368-953-7

¹⁴⁷ JEMELKA, Martin, ed. *Ostravské dělnické kolonie*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 542 s., 2011. ISBN 978-80-7368-953-7, str. 6

¹⁴⁸ historik Majliš, e-mailová debata, ze dne 14.5. 2017

¹⁴⁹ MACHAČ, Jan - LANGROVÁ, Petra, Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. [Napsal]: Kol. aut. [Odpovědní red.]: Machač, Jan - Langrová, Petra. Ostrava - Mariánské Hory : Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3

¹⁵⁰ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4

¹⁵¹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

Podobně uvádí i p. Černý: „Život v koloniích považuji za velmi kvalitní, od 40. let se už bydlelo slušně a rodiny nesdílely pokoje jako během první republiky“.

Nakupovat se chodilo do „Ostravy“, dnešního centra města.

11.2 Zážitky z války a osvobození kolonií

Kniha Martina Jemelky *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny* vypovídá příběhy a vzpomínky lidí na život v koloniích, které ilustrují životní podmínky havířů. V pamětech se často zmiňuje bombardování kolonií během druhé světové války. Kolonie samotné byly několikrát zasaženy a během těchto bombardování zemřelo více než 100 lidí.¹⁵² Mnoho mladých lidí z kolonií bylo nasazeno. Lidé se bránili nasazení, jak se dalo, Jiřina Buchtová, jedna z pamětnic knihy *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*, dobrovolně otěhotněla. Lidé raději šli pracovat do dolu, kde také byli osvobozeni od pracovního nasazení v říši.

Často se píše o osudu židů bydlících či pracujících v kolonii. Celkově v Ostravě žilo před válkou přes 10 000 obyvatel židovského vyznání (při sčítání obyvatel v roce 1930 žilo v Ostravě 10 109 židů), z nichž 8 000 bylo zavražděno. Po válce se do města vrátilo 202 židů, většina ale poté odjela do Izraele. Vesměs jsou popisováni jako hodní lidé, kteří zmizeli a většina z nich se už nevrátila^[pc28].¹⁵³ Do kolonií se s největší pravděpodobností nikdo nevrátil, v záznamech žádný žid veden není.

„Konec války byl strašný. Němci utíkali při osvobozování před Rusy, páchali dobrovolně sebevraždy, třeba i skokem do rozvodněné Ostravice. Když se brodili přes řeku a křičeli „Ivan idě“, všichni už věděli, že se Rusové blíží.“ Rusové hledali nejen Němce, ale i ženy. „Schovávala jsem se u známých a doufala, že mě v případě nutnosti ochrání před znásilněním. Nakonec mě nenašli.“ popisuje svoje vzpomínky Jiřina Javorská^[pc29].¹⁵⁴

¹⁵² JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 37

¹⁵³ OTISK, Marek, ed. *Město v nás: příběhy ostravských Židů*. Ostrava: Montanex, 2004. ISBN 80-722-5141-4

¹⁵⁴ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 121

Kromě děvčat toužili Rusové také po kořalce. Často se ale nepřefiltrovala, a tak někteří dokonce oslepli.¹⁵⁵ Po válce byly po lidech vynucovány práce na brigádách. Na život v koloniích se vzpomíná různě, někteří píšou o alkoholických problémech, někteří o soudržnosti mezi rodinami, někteří o bídě a hladu, který panoval, někteří o možnostech pěstování vlastních plodin a chování vlastního dobytka.

Syn havíře Lubomír Kolomazník vzpomíná na svoje působení u útvaru PTP. „Na vojně byli kluci počínaje trestanými zločinci a studenty, kteří museli odejít ze školy, přes faráře, syny kulaků, obchodníky, učitele a profesory, až po muže dalších profesí. Faráři byli zaměstnáni u pásů, neboť byli svědomití a pečliví.“

Během Ostravské operace si Němci udělali obranné pozice přímo v kolonii s názvem Oderka. Otcové, častokrát bývalí vojáci první světové války, nelenili a dostali své rodiny do dolu. Matky s dětmi se schovali v šachtách a otci zůstali na povrchu, aby chránili majetek domů jak před ustupujícími Němci, tak tlačícími se Sověty. Po třech dnech fronta prošla a rodiny se bez ztrát na životech a pouze s malými ztrátami na majetku vrátili domů.¹⁵⁶

11.3 Volný čas havířů

Horníci ve volném čase kromě sportování hráli divadlo v ochotnických spolcích, pracovali na zahradách, chovali poštovní holubi, zachovávali hornické a jiné tradice a samozřejmě pili. Do důchodu se chodilo v 55 letech, v případě odpracování alespoň 10 let přímo v rubání už v 53 letech. To platilo za obou totalitních režimů. Poté zůstávali horníci v koloniích, kde se nejčastěji starali o své zahrádky.¹⁵⁷

11.3.1 Hospody

S hornictvím se pojí také hornické hospody. Hospod bylo okolo šachet několik, podle pamětníků minimálně polovina horníků po konci šichty šla do hospody.

¹⁵⁵ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 49

¹⁵⁶ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 89

¹⁵⁷ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

Někteří zůstali až do večera, a ženy je museli odvést na kolečkách, někteří šli po pár pivech domů. Stejně tak ale v koloniích žili abstinenti. Několik obyvatelů kolonie se za ně prohlásilo, případně měli otce, který po tom, když viděl, jak dopadají jeho spolupracovníci, nikdy nepil. Hospody ale zavíraly nejpozději ve 23 hodin, a proto v nocích až na občasné excesy býval klid.

Každá šachta měla své hospody. Zaměstnanci na dole Bezruč chodili například na Špici, do Sněhurky, k Husarovi, kousek dál se chodilo do pivnice zvané Plivanec nebo Na Úpadě. Horníci z dolu Rudý říjen zase chodili na Samotu, k Bajgarovi nebo na Kopytárnu.¹⁵⁸

Krom piva a tvrdého alkoholu se v havířských hospodách ve velkém kouřilo. V dole to bylo nemyslitelné, a tak po osmihodinové směně byla chuť na cigaretu obrovská. Ovšem i při práci si havíři uměli pomoci. Žvýkal se hodně tabák, výhoda byla, že horník nedýchal prach skrz ústa plné slin. To ostatně potvrdil v rozhovoru pamětník Koňář slovy: „*Alkoholismus byl častým jevem, ale většina horníků v práci nepila, až po ní, ale za to pořádně. Probíhaly poctivé kontroly, sirky a alkohol byly přísně zakázány. Horníci si nemožnost kouřit vynahravovali žvýkacím tabákem. Kupovali ale nekvalitní, doma ho ještě upravovali a měli pak zničené dásně, zuby a žaludeční problémy.*“¹⁵⁹ Obzvláště po výplatách byly hospody narvané, horníci mnohokrát propili výplatu a tři dny se doma neobjevili. Šli z hospody do práce, z práce do hospody a tak dokola. Manželky havířů tak chodívaly v den výplaty brzo ráno do fronty před účtárnou, kde peníze braly, aby je manžel nepropil.¹⁶⁰

11.3.2 Sport

Havíři po práci často sportovali, většina byla organizována ve spolcích – trampové, skauti, Sokol, Orel, DTJ a předválečný Baník Odry, složený částečně z horníků hrál nejvýše třetí fotbalovou ligu Československa¹⁶¹. V roce 1948 se nynější známý FC Baník Ostrava jmenuje Sokol Trojice Ostrava, protože se zápasy

¹⁵⁸ WOJNAR, Petr. *Havířské hospody: Chodilo se na Plivanec, nebo postát na Kopytárnu* [online]. [cit. 2017-12-06]. Dostupné z: https://ostrava.idnes.cz/serial-okd-havirske-hospody-d10/-ostrava-zpravy.aspx?c=A160722_2261426_ostrava-zpravy_woj

¹⁵⁹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

¹⁶⁰ *Havířské hospody: Chodilo se na Plivanec, nebo postát na Kopytárnu* [online]. MAFRA, 2016 [cit. 2017-11-27]. Dostupné z: http://ostrava.idnes.cz/serial-okd-havirske-hospody-d10/-ostrava-zpravy.aspx?c=A160722_2261426_ostrava-zpravy_woj

¹⁶¹ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

hrály na „Staré střelnici“ blízko dolu Trojice. V roce 1951 je přejmenován na Sokol OKD Ostrava, poté je pochopitelně z názvu Sokol vypuštěn a po období 1952-1961 se jménem DSO Baník Ostrava přichází již skoro aktuální název TJ Baník Ostrava.¹⁶² Jednalo se už v té době o „hornický klub“, kde sice již nehráli horníci, ale na tribunách rozhodně byli. Klub si hornickou tradici udržel až do dnešních dnů, oslavné hornické chorály jsou slyšet na každém zápase FC Baníku Ostrava. Oproti tomu hokej je pevně spojen se železárnami. Za zmínku stojí změna názvu klubu za Protektorátu z SSK Vítkovice na ČSK Vítkovice, tedy Český sportovní klub.¹⁶³

11.3.3 Náboženství

Z hlediska náboženství byli lidé v koloniích velmi tolerantní, největší podílem bylo zastoupeno římskokatolické vyznání, následovali evangelíci a Československá církev bratrská. Bezvěrcům patřil pětinový podíl. Velice často je v knize Martina Jemelky *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny* zmiňován kostel svatého Josefa, u kterého sídlili ostravští salesiáni. Všichni se o nich zmiňují pozitivně, i bezvěrci. Pochvalují si jejich vybavení pro hry i naučné kroužky a program.¹⁶⁴

Podle vzpomínek pamětníka p. Jiřího Gutovského člověk sfáral a veškeré rozdělování lidí zmizelo. Ať byl horník jakéhokoliv vyznání, nebo bezvěrec, nemělo to v naprosté většině případů žádný dopad na chování ostatních. Buď byl šikovný, nebo ne. To bylo jediné hodnocení. Stejně tak se nebrala v potaz národnost či politická příslušnost. Pokud se někdo bránil členství v KSČ, parta horníků na dole mu rychle domluvila.¹⁶⁵

11.4 Politická situace

Sociální demokracie měla do konce druhé světové války v kolonii jasnou převahu, komunisté ji následovali s velkým odstupem. Hromadně se do KSČ přecházelo až po konci války. Stejně tak pamětník p. Koňář vstoupil do KSČ v roce

¹⁶² ERICH, Václav. SK Slezská Ostrava, FC Baník Ostrava: 1922-2010 : historie klubu a jeho reprezentantů ve faktech, číslech a statistikách. Třebíč: Akcent, 2011, s. 232. ISBN 978-80-7268-828-9

¹⁶³ STANĚK, Ladislav. *80 let hokeje ve Vítkovicích: 80 let 1928-2008*. 1. vyd. Ostrava: Hokejový klub - HC Vítkovice Steel, 2008. 391 s. ISBN váz.

¹⁶⁴ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4

¹⁶⁵ Emailová konverzace s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 27.11. 2017

1955, po vojně, kde se mu zamlouvalo promlouvání starších a agitátorů. Roku 1969 z ní byl propuštěn, projevil totiž nesouhlas s okupací vojsky Varšavské smlouvy.¹⁶⁶

Politická angažovanost se na dolech moc neřešila. Hesla nechávala dělníky chladné, opravdový komunista byl podle pamětníka p. Koňáře přibližně 1 z 50^[pc31]. Podle archivních listů i podle pamětníků bylo ve straně okolo 30% horníků, předáci prakticky všichni.¹⁶⁷ A i tak musel odpůrce a příznivec režimu spolupracovat, protože jakékoliv pochybení nebo nespolupráce mohla mít fatální důsledky.¹⁶⁸

O revolučním únoru 1948, případně o bouřlivých prvních letech komunistické diktatury, se bývalí obyvatelé kolonií mnoho nezmiňují. Některé z pamětí vznikly ještě za minulého režimu, a proto se o slavném Únoru zmiňují jako o velkém zlomu k lepšímu. „*Rok 1948 a následující přerod jsem vnímal minimálně. U nás doma se o politice nemluvílo, jen babička měla strach, aby se nevrátily časy, kdy čekala před domem na štajgra a cestou do práce mu podstrojovala kousek špeku nebo jiné dobroty, jen aby vzal její synky na šachtu.*“¹⁶⁹

Stejně tak pamětník p. Černý politický nátlak na vlastní osobu během pracovní kariéry (od roku 1953) nezažil, vyznamenání za předvedenou práci podle něj mohl dostat každý, bez stranické příslušnosti. Pouze na postup na nejvyšší místa byla nutná stranická knížka.

„*Pokud horník chodil do práce a zde odváděl to, co měl, za obou režimů se nemusel bát perzekucí. V případě odbojové činnosti byl pochopitelně v obrovském nebezpečí, jako všude jinde,*“¹⁷⁰ tvrdí pamětník Černý.

Stejně hovořil i p. Koňář, který potvrzuje slova předešlých pamětníků: „*Někteří zaměstnanci byli zapálení komunisté, ale většina politiku neřešila, peníze měli, a tak se starali hlavně o práci.*“¹⁷¹ I tak ale šachty lákaly mladé komunisty, protože zde bylo poměrně snadné „udělat kariéru“. „Stačilo říkat správná hesla, seznámit se se správnými lidmi a během pár týdnů byli tito „úderníci“ vedoucími směn. Dostávali navíc nejlepší sloje, a proto měli lepší výsledky než ostatní politicky

¹⁶⁶ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

¹⁶⁷ Archiv ředitelství OKD, karton II/15

¹⁶⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁶⁹ JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4, str. 205

¹⁷⁰ Rozhovor s pamětníkem p. Ivem Černým, 2.9. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁷¹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

neangažování, nebo dokonce odpůrci režimu. S touto změnou klesla kvalita práce, neboť někteří ze zkušených horníků nesplňovali politické požadavky a byli odsunuti,“ myslí si pamětník p. Gutovský.¹⁷²

11.5 Prestiž zaměstnání

Zaměstnání s názvem horník bylo zajímavé finančně, prestiž horníka se ale nedá srovnávat s vnímáním doktorů, vědců či sportovních hvězd v dnešní době. Rozhodně to ale nebylo zaměstnání, za které by se měl člověk stydět. Jeho prestiž trochu klesla s nástupem brigádníků a také na počátku šedesátých let 20. století, kdy přišlo vystřízlivění z režimu, hesel atp. Na tomto se shodují všichni 3 dotazovaní pamětníci.

11.6 Rytmus dne

Rytmus dne, týdne a roku byl určován potřebami průmyslových podniků. Citelnou změnu ve způsobu trávení času přineslo prosazení devíti- a po válce osmihodinové pracovní doby, také pak zavedení maximálně čtrnáctidenní placené dovolené. S prodlužováním pracovního volna se dělnictvu otevíraly nové horizonty a možnost plnit si osobní přání, zisk volného času se ale také stal koncem aktivní formy trávení volného času, lidé se stali cílem zábavního průmyslu.¹⁷³ Sobota byla ovšem pracovní a přesčasy velmi doporučené, kdo nešel, zadělával si na zbytečné problémy.¹⁷⁴

Hovořit ovšem o volném čase dělnických žen lze dlouho jen s nadsázkou. S pracovními povinnostmi a odpočinkem u mužů totiž korespondovala celodenní stereotypní práce žen v domácnosti a na zahrádkách. Vše změnila válka, nutnost

¹⁷² Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁷³ JEMELKA, Martin. *Na Šalomouně: společnost a každodenní život v největší moravskostravské hornické kolonii (1870-1950)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, 2008, s. 278. ISBN 978-80-7368-588-1, str. 187

¹⁷⁴ Rozhovor s pamětníkem p. Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

práce žen a následující roky.¹⁷⁵ Po ní totiž, během nočních „šichet“, byly hospody plné manželek horníků, protože peníze nebylo skoro za co utratit.¹⁷⁶

11.7 Celková finanční situace horníků

Finanční situace horníků byla za obou režimů dobrá, horníci vydělávali nadprůměrně. Pouze za Protektorátu si za vydělané peníze nebylo co koupit. Navíc po změně režimu a po vynucených vázaných vkladech přišli o značnou část našetřených úspor. Celkově se ale o horníky protektorátní režim staral dobře. Uvědomoval si, že jsou velmi důležití pro správný chod Německa. Větší přidělové lístky, častější poukázky na oblečení nebo dovolená v lázních, to byl luxus, na který ostatní pracující většinou nemohli dosáhnout.¹⁷⁷

Během komunistické vlády na tom byli horníci finančně podobně. Tedy velmi dobře. S postupem času šlo alespoň něco koupit. Sám profesor Černý údajně dosáhnul každé 3 roky na nový automobil.¹⁷⁸

Stejně tak p. Koňář dostal auto dříve, než kdyby pracoval jinde. Skoro každý rok se také dostal do Bulharska k moři na dovolenou. Dále velmi kladně hodnotí možnosti rekreování skrze Revoluční odborové hnutí (známé také pod zkratkou ROH), které bylo plně financováno revírem. Horníci jezdili na rekreace nejčastěji do Jeseníků a Piešťan, přičemž lidé pracující v rubání měli ozdravovací pobyty navíc.¹⁷⁹

Pokud dělník tvrdě pracoval, vydělal si na svou dobu solidní peníze, do důchodu si bez problému našetřil na dům, pokud neutrácel za alkohol apod. Práce byla prestižní přibližně do konce 70. let 20. století. Oba režimy se o svoje dělníky, kteří zajišťovali pro přítomnost i budoucnost životně důležité suroviny, dobře staraly. Poukazy na dovolené v lázních, větší přidělové lístky, přidělené byty či kvalitní boty.

¹⁷⁵ JEMELKA, Martin. *Na Šalomouně: společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870-1950)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, 2008, s. 278. ISBN 978-80-7368-588-1, str. 48

¹⁷⁶ Rozhovor s pamětníkem p. Jiřím Gutovským, 20.7.2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁷⁷ Časopis Živá historie - přidělové lístky za Protektorátu. 2017, (12), str. 38-39

¹⁷⁸ Rozhovor s pamětníkem p. Ivem Černým, 2.9. 2017 Ostrava, zaměstnancem OKD

¹⁷⁹ Rozhovor s pamětníkem p. Václavem Koňářem, 16.9. 2017 Radkov, zaměstnancem OKD

12 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo popsání života horníků za Protektorátu Čechy a Morava a během let komunismu. Porovnával jsem několik aspektů, které o kvalitě života pracovníků na dolech rozhodovali. Zaměřil jsem se na stránku finanční, na stránku bydlení, dále na samotnou práci horníků, na pracovní podmínky v dolech. Snažil jsem se ve své bakalářské práci také popsat politickou situaci za obou zmiňovaných režimů, a to jak během války, která ovlivnila horníky za Protektorátu Čechy a Morava, ale také následně v období komunistického režimu.

Studie dobových dokumentů v archívech, odborných publikací, i rozhovory s pamětníky, na mě rozhodně zapůsobily. Tyto zpracované prameny ukazují, že hornické povolání patřilo jak za německé okupace, tak za komunistické totality mezi privilegované, neboť bylo pro tehdejší státní útvary velmi důležité. Pokud si horník plnil své pracovní povinnosti, režim se o něj staral, měl zajištěné bydlení, přednostní poukázky na telefon, automobil a podobně. Zároveň vydělával více, než většina obyvatel Protektorátu Čechy a Morava, případně Československé republiky.

Na druhou stranu byla tato práce fyzicky i psychicky vyčerpávající, každý den velmi nebezpečná.

Největším rozdílem, pokud porovnáme život horníků během dvou totalitních režimů 20. století na našem území, byla 2. světová válka za Protektorátu a křehký mír v Evropě během komunistické vlády.

Pamětníci tvrdí, že jsou se svým životem a prací na dole spokojeni, jsou hrdí na své výkony, které v dolech podávali a momentální situace těžby uhlí na Ostravsku je velmi trápí. Nicméně kdyby bylo možné požádat o rozhovor oběti důlních katastrof, zločinů té doby nebo nemocí plynoucích z této práce, možná by mluvili jinak.

13 Seznam použité literatury

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 580. ISBN 80-723-9147-X

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 600. ISBN 978-80-7239-228-5

HAVLÍČEK, Metoděj. *Ostravský havíř aneb Vítězství práce: drama ze života hornického o třech jednáních*. Praha, 1934, s. 60

ŽÁČEK, Václav, *O hlavních úkolech výzkumu dějin hornictví a hutnictví v Ostravském kraji*. Ostrava, 1952, s. 24

ČERNÝ, Ivo, ed. *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 564. ISBN 80-734-2016-3

AULICH, James. *Válečné plakáty: zbraně hromadné komunikace*. Praha: Naše vojsko, 2009, s. 255. ISBN 978-80-206-1048-5

DURCZAK, Ondřej. *Ostrava v důchodu: průvodce po zaniklé slávě*. Praha: Tomáš Pospěch/PositiF, 2015, s. 399. ISBN 978-80-87407-15-8

JIŘÍK, Karel. *Trojice 1894: k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2004, s. 231. ISBN 80-861-0192-4

VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005. Ostravica. ISBN 80-732-9099-5

ŽÁČEK, Rudolf. *Zábor Těšínska v říjnu 1938 a problematika jeho evakuace*. Časopis Slezského muzea 1988, roč. B 37, ISSN 1211-3131

JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4

MATĚJ, Miloš - KLÁT, Jaroslav - KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Kulturní památky Ostravsko karvinského revíru*. Miloš Matěj, Jaroslav Klát, Irena Korbelářová. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2009. s. 223 , il. ISBN:978-80-85034-52-3

KÁŇA, Otakar. *Ostravsko v době nacistické okupace: (studie a dokumenty)*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962, s. 198. Publikace Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě

KRÁL, Václav. *Chtěli nás vyhubit: dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1961. Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků)

BORÁK, M. *Odboj proti nacistickým okupantům na Ostravsku v letech 1939 – 1945*. In JIŘÍK, K. (uspořádal) Ostrava. Příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska. 16. Ostrava, 1991

DANĚK, Radoslav. *Táborová soustava na území statutárního města Ostravy v letech 1945-1948*. Daněk, Radoslav. In: Ostrava : příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska / Ostrava : Tilia 21, (2003,) s. 263-283

VILÍM, Josef. *Jak se zrodila Lánská akce, in: Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*. 2001. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea OKD. č. 1

VLČEK, Miroslav. *Rozsvěcení hvězd: (scény ze života Jaroslava Misky)*. Ostrava: Aleš Rett ve vydavatelství Montanex, 2011, s. 86. ISBN 978-80-7225-359-3

PITRONOVÁ, Blanka - *Proces, který otřásl Ostravskem*. Pitronová, Blanka. Ostrava - Opava : Ostravsko-karvinské doly, a.s. ve spolupráci se SÚ ČSAV Opava, 1992. 163 s

MAKARIUS, Roman. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-271-8

KAPLAN, Karel. *Sovětské poradci v Československu 1949-1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 80-852-7026-9

HORKÝ, Svatopluk. *Normování a organizace mezd v hornictví*. Ostrava: Ediční středisko Vysoké školy báňské, 1956. Učební texty vysokých škol (Vysoká škola báňská v Ostravě)

JEMELKA, Martin, ed. *Ostravské dělnické kolonie*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 542 s. , 2011. ISBN 978-80-7368-953-7

MACHAČ, Jan - LANGROVÁ, Petra , *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. [Napsal]: Kol. aut. [Odpovědní red.]: Machač, Jan - Langrová, Petra. Ostrava - Mariánské Hory : Anagram, 2003. 564 s., obr., fot. + 1 mp. příl. ISBN:80-7342-016-3

OTISK, Marek, ed. *Město v nás: příběhy ostravských Židů*. Ostrava: Montanex, 2004. ISBN 80-722-5141-4

JEMELKA, Martin. *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*. Ostrava: Repronis, 2009, s. 527. ISBN 978-80-7329-229-4

ERICH, Václav. *SK Slezská Ostrava, FC Baník Ostrava: 1922-2010 : historie klubu a jeho reprezentantů ve faktech, číslech a statistikách*. Třebíč: Akcent, 2011, s. 232. ISBN 978-80-7268-828-9

STANĚK, Ladislav. *80 let hokeje ve Vítkovicích : 80 let 1928-2008*. 1. vyd. Ostrava: Hokejový klub - HC Vítkovice Steel, 2008. 391 s. ISBN váz. · il.

JEMELKA, Martin. *Na Šalomouně: společnost a každodenní život v největší moravskoostravské hornické kolonii (1870-1950)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, 2008, s. 278. ISBN 978-80-7368-588-1

14 Odkazy na rozhovory

Odkaz na rozhovor s pamětníkem p. Koňářem

<https://drive.google.com/file/d/0B59lmX47GVNiX1A5NVZBS2xwNVk/view?usp=sharing>

Odkaz na rozhovor s pamětníkem p. Gutovským

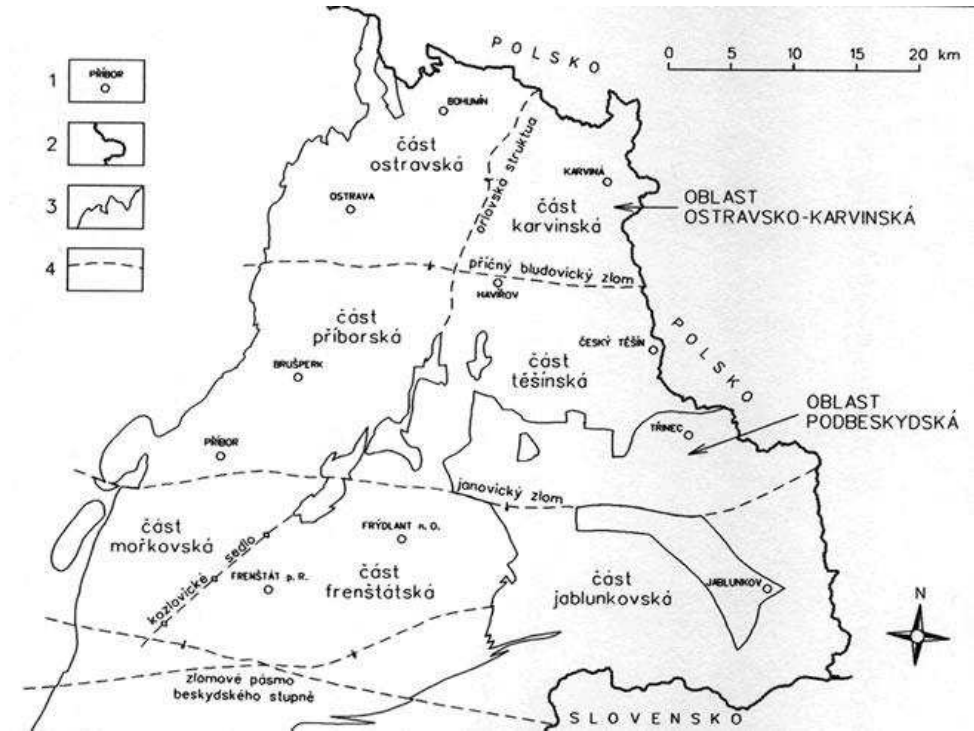
<https://uloz.to!/wkcXrLa3sI2X/pametnik-gutovsky-vzpominky-caf>

Odkaz na rozhovor s pamětníkem p. Černým

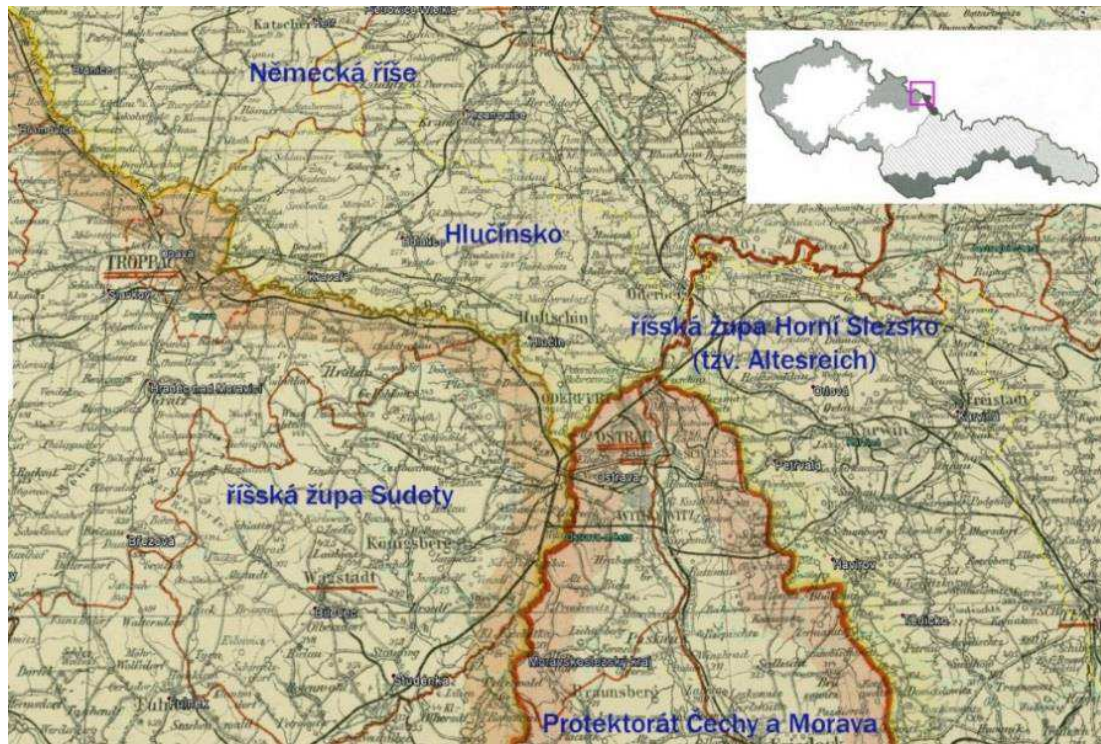
<https://uloz.to!/laj3Xrd43uJ4/pametnik-cerny-m4a>

15 Obrázková příloha

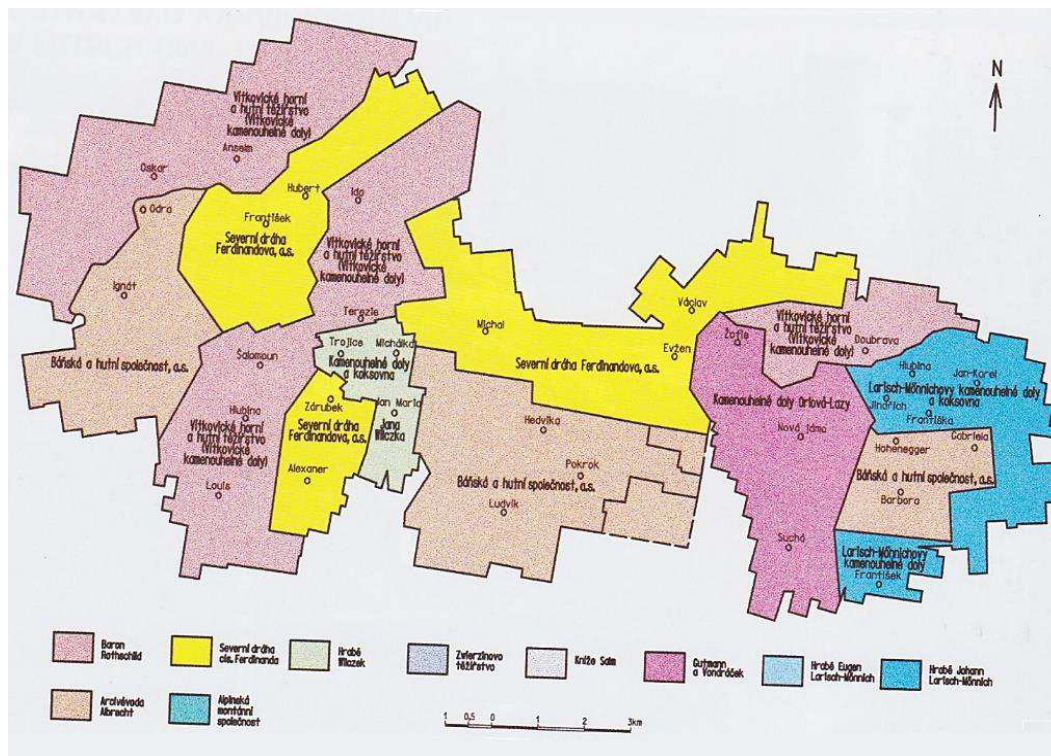
obrázek č. 1 Mapa ostravsko-karvinské uhelné pánve



obrázek č. 2 Rozdělené Ostravsko za Protektorátu



obrázek č. 3 Mapa hranic důlních polí těžebních společností a firem se stavem k datu znárodnění dolů dne 24. 10. 1945 a jejich začlenění do národního podniku Ostravsko-karvinské kamenouhelné doly Ostrava



16 Tabulky

tabulka č. 1 Produktivita práce na dolech v OKR v letech 1938-1945[pc32]

	těžba v tunách	průměrný počet dělníků	produktivita práce dělník/t/směna
1938	11 671 200	29 266	1,6990
1939	14 758 500	38 367	1,3800
1940	16 653 690	39 638	1,4370
1941	17 327 228	41 073	1,2610
1942	18 836 250	44 365	1,3280
1943	20 435 980	47 144	1,3740
1944	19 444 500	45 118	1,3000
1945	8 613 170	38 279	0,9610

Zdroj: Černý, I. a kol.: *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava 2003.*

tabulka č. 2 Přehled úrazů v letech 1939 – 1942

Rok	smrtelné úrazy	těžká zranění	lehká zranění	Dohromady
1939	21	660	1452	2133
1940	32	855	1656	2543
1941	37	835	1679	2551
1942	45	1150	2083	3287

Zdroj: archiv OKD

tabulka č. 3 Změny názvů závodů v letech 1949-1953

původní název závodu	změna názvu v období 1949- 1953
Laušman	Hlubina
Suchá	Dukla
Nová jáma	Antonín Zápotocký
UNRRA	Mír
Masaryk I	Eduard Urx
Masaryk II	Lidice
Evžen	Československý pionýr
Generál Svoboda	Vítězný únor

Zdroj: Černý, I. a kol.: *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava 2003[pc33].*

tabulka č. 4 Plnění plánu a „nadplánu“ těžby OKR v období první pětiletky

Rok	plán [t]	skutečnost	% plnění
1949	13 340 000	13 446 100	100,80
1950	14 030 000	14 676 840	104,60
1950 nadplán	15 000 000		97,90
1951	16 000 000	14 457 450	90,40
1952	16 828 280	16 301 500	96,90
1953	16 771 300	16 231 460	96,80

Zdroj: Černý, I. a kol.: Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava 2003.

17 Seznam použitých zkratek

- SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
- OKR - Ostravsko-karvinský revír
- OKD - Ostravsko-karvinské doly
- KH Frank Karl Hermann Frank
- KSČ - Komunistická strana Československa
- SS - Schutzstaffel
- SA - Sturmabteilung
- PTP - Pomocný technický prapor
- ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa
- KV KSČ – Krajský výbor Komunistické strany Československa
- FC - Football Club, česky Fotbalový Klub
- DTJ – Dělnická tělovýchovná jednota
- DSO – Dobrovolná sportovní organizace
- SSK – Sportovní střelecký klub
- ROH – Revoluční odborové hnutí

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Evidenční list žadatelů o nahlédnutí do listinné podoby práce

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby práce před její obhajobou

Závěrečná práce:

Druh závěrečné práce: Bakalářská práce

Název závěrečné práce: Horník na Ostravsku za Protektorátu a během prvních
let komunismu

Autor práce: Petr Stejskal

Jsem si vědom, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl jsem seznámen se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Jsem si vědom, že pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny dané práce lze pouze na své náklady.

V Praze dne

Jméno a příjmení žadatele	
Adresa trvalého bydliště	

.....

podpis